

מדריך למורה - מלכים א'

ספר זה, כמו הספרים האחרים שלנו - יהושע, שופטים, מגילת רות, שמואל א' ושמואל ב' - נכתב מאהבה: מאהבת התנ"ך, מאהבת הלימוד וההוראה ומאהבת עם ישראל וארץ ישראל. אנו מאמינים כי האהבה היא היסוד ללימוד ולהוראה של כל מקצוע וכי הדבר נכון שבעתיים באשר לתנ"ך, לארץ ישראל ולעם ישראל. אהבה זו שזורה בין דפי הספר הזה כמו גם בספרים האחרים. לכן היעדים והמטרות שהצבנו לעצמנו בכתיבת הספרים קשורים ברובם לארץ ישראל ולעם ישראל.

יעדים

1. רכישת ידע בסיסי ומעמיק בנושאים הקשורים לארץ ישראל.
2. העמקת הקשר והזיקה לארץ ישראל וליושביה.
3. העמקת הידע על אוכלוסיות שישבו בארץ בעבר.
4. טיפוח היכולת לנהל דיאלוג בתחומי האקטואליה.
5. טיפוח ערכים בתחום אהבת הארץ ואהבת האדם.
6. טיפוח אזרח בעל ערכים חברתיים, יהודיים, ציוניים וכלל עולמיים.
7. פיתוח חשיבה ביקורתית ורפלקטיבית.
8. פיתוח היכולת להתבונן בבעיה מזוויות שונות.

מטרות

1. התלמיד יכיר את חייהם של מנהיגי העם כפי שהם מסופרים במקרא.
2. התלמיד יכיר את התקופות השונות ויבין את הסיבות לתמורות השונות בחיי העם.
3. התלמיד יכיר את תרבות התקופה.
4. התלמיד ידע להשוות את הנלמד במקרא לימינו, תוך חיפוש חומרים מתאימים להשוואה.
5. התלמיד ידע לאתר במפה את המקומות הנלמדים וכיכר היטב את מפת ארץ ישראל.
6. התלמיד יכיר את בעיות ההתיישבות בארץ בעבר, בהווה ובעתיד, ויהיה ער להן.
7. התלמיד ידע לנסח את הבעיה המרכזית בכל תחום שהוא לומד.
8. התלמיד יכיר סוגים שונים של מנהיגות בארץ ישראל במהלך ההיסטוריה של העם ושל המדינה.

9. התלמיד ידע, יכיר ויבין כי לאחר מאבק ממושך זכה העם לעצמאות וחזר להיות עם חופשי בארצו.

10. המורה יוודא כי המושגים, העובדות, התהליכים והמיומנויות הובנו היטב בכל נושא נלמד, בהתאם לרמת הכיתה ורמת הפרט. האם זו מטרה או שלב בלימוד?

כל ספרי 'היסטוריה מקרא ומה שקרה' משלבים בין לימוד יסודי של המקרא בדרך מעניינת, עדכנית ופעילה, לבין לימוד בתפיסה אינטגרטיבית מתוך זיקה לתחומי ידע אחרים, על פי היעדים והזיקה להמלצות ועדת שנהר (תשנ"ד).

- * בספרים יש מענה להמלצות מבחינת החומרים ומבחינת הגישה – שילוב מקצועות.
- יש בהם מיקוד דיסציפלינרי במקרא והשלמות בין תחומיות במקצועות כמו ספרות ולשון, גיאוגרפיה ומולדת, ובעיקר מצוי בהם מגוון נושאים הקשורים לארץ ישראל, לציונות, לאישים ולאירועים משמעותיים הקשורים לציר המרכזי והמוביל – התנ"ך.
- * בספרים ניתן דגש על טיפוח השפה העברית ופיתוחה: טיפוח ההבעה בכתב ובעל פה.
- * הספרים מדגישים במידה מרובה את ידיעת ארץ ישראל, כולל מיומנויות המפה – רווח מיותרשליטה והתמצאות במפות ישראל.
- * הספרים מזמנים ללומדים 'מפגשים' רבים עם אישים ועם אירועים מתולדות הציונות והמדינה.

תכנית הלימודים החדשה במקרא מדגישה את לימוד המקרא כחלק מפיתוח האוריינות. מצאנו לנכון לצטט את התכנית בנושא זה. נקודה חשובה זו משיקה בין הספרים שלנו לבין תכנית הלימודים. אוריינות' היא מכלול התנהגויות, תגובות, נורמות וציפיות שיש כלפי שפה כתובה. פיתוח כשירות אוריינית של התלמידים הוא תחום מרכזי בבית הספר היסודי. תפקיד בית הספר הוא לחשוף בפני התלמידים מאפיינים שונים של טקסטים מסוגים שונים. אחד מסוגי הטקסטים שיש לחשוף בפני התלמידים הוא הטקסט המקראי. נקודת המוצא להבנת המקרא היא בבעיות הקיומיות האנושיות והאוניברסליות ובמסרים הרעיוניים שהוא עוסק בהם. שפת המקור המקראי היא קשה ולכן יש להכין את הלומדים בשלבים לקראת השגת הדרגה הגבוהה של קריאה עצמית ומדויקת. עד שיגיעו לדרגה זו יש לסייע להם בקריאת המקרא ובהבנתו. גם כשאינם מבינים באופן מלא את הכתוב - העין הרואה, האוזן השומעת וההטעמה הנכונה חשובות למפגש עם הטקסט המקראי.

קריאת המקרא בקול רם בצורה נכונה ומדויקת הן מפי המורים והן מפי התלמידים יש בה כדי לתרום להבנת המקרא ומסריו וללמידה חווייתית.

התכנית לשיפור הוראת המקרא בכיתות הגבוהות של בתי הספר היסודיים

הספר לתלמיד 'היסטוריה מקרא ומה שקרה - מלכים א' יצא לאור במסגרת התכנית לשיפור דרכי הוראת המקרא של יד יצחק בן-צבי בשיתוף אוניברסיטת תל אביב ובתמיכת קרן אביחי. תכנית זו מתבצעת בשיתוף פעולה מלא בין אנשי אקדמיה לבין אנשי חינוך במטרה לשפר את הוראת המקרא בבתי הספר היסודיים, והיא מקיפה את חומר הלימודים בהתאם לתכנית הלימודים במקרא לכיתות ד', ה', ו'. מטרת התכנית היא להחזיר את המקרא למקומו גם בקרב החברה החילונית תוך העמדתו כטקסט תרבותי מרכזי. בראש הצוות האקדמי לפיתוח התכנית עומד פרופסור עודד ליפשיץ מן החוג לארכיאולוגיה ומהחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל אביב. עקרונות התכנית:

- לימוד בשיטה אינטר=דיסציפלינרית - המקרא כציר מרכזי ללימוד מקצועות נוספים כגון מולדת, מורשת, לשון, ספרות.
- פיתוח מושגים - עבודה ודיון על מושגים העולים מן המקרא ולהם משמעות בחיי התלמידים, מחד, וכסוגיות אקטואליות, מוסריות וערכיות, מאידך.
- הוראת החינוך הלשוני והאוריינות באמצעות הטקסט המקראי ובאמצעות פיתוח המושגים.

מבנה הספר 'היסטוריה מקרא ומה שקרה' מלכים א'

הספר, כמו יתר הספרים שלנו, מחולק לשלושה חלקים:

1. מבואות:

- א. תולדות עם ישראל לפי המקרא.
- ב. ממלכת ישראל וממלכת יהודה.
- ג. הנוסחה הקבועה של מלכי יהודה ומלכי ישראל בספר מלכים.
- ד. מלכי ישראל ומלכי יהודה המופיעים בספר מלכים א'.

חלק זה מחזק ומקדם את ההתמצאות בתנ"ך, מבסס את הידע על מקומם של הספרים במקרא וקושר אותם לנרטיב ההיסטורי המקראי הכללי ('תמונת על' של ההיסטוריה המקראית).

2. פרקי הלימוד של מלכים א' על פי תכנית הלימודים.

חלק זה כולל הסבר על תוכן הפרקים, על הקשרים ההיסטוריים, הגאוגרפיים והארכאולוגיים, וכן פירושי מילים, מפות, תמונות ופעילויות מגוונות.

3. פרקי הרחבה:

1. שלמה המלך באמנות

2. אגדות שלמה המלך

3. ירושלים עיר הקדש

4. אליהו הנביא במסורת ובתרבות

5. מים ובצורת בישראל

בפרקי ההרחבה שמנו דגש על ההרחבה של תחומי הידע הקשורים לנושאים הנלמדים. כאן נוצר קשר בין תקופת המקרא לבין זמננו, ארץ ישראל של היום. בפרקי ההרחבה שמנו דגש על ערכים יהודיים, ציוניים וכלל עולמיים. כמו כן ראינו לנכון לשים דגש על פיתוח מיומנויות בתחום האורייני, החשיבה והיצירתיות. בפרקי ההרחבה ניתן דגש גם על מושגים שתכנית הלימודים מבקשת לטפל.

בחלק הראשון של הספר, מבואות, ובחלק השני, פרקי המקרא, ישנן הפניות המכוונות את הלומד אל נושאי ההרחבה.

השימוש בספר 'היסטוריה מקרא ומה שקרה - מלכים א'

הספר לתלמיד הוא רחב היקף ועוסק בכלל הנושאים הקשורים ללימוד הפרקים הרלוונטיים במקרא ובכלל זאת, הבנה של החומר הנלמד והטמעתו, הקשרים תרבותיים, לשוניים, גיאוגרפיים והיסטוריים. הספר כולל פרטי מידע רבים, חלקם מובאים בקצרה במסגרת לימוד פרקי המקרא וחלקם מובאים בפרקי ההרחבה בסוף הספר. נוסף על כך, הספר כולל שפע תרגילים ועבודות

לתלמיד בשלוש רמות: רמת בסיס (רמת הבנה), רמת הרחבה ושאלות הרחבה ברמת גבוהה. רמת השאלות מסומנת באמצעות מרובע, עיגול ומשולש.

השאלות נחלקות לשלוש רמות כדי שניתן יהיה להתאים את הלימוד בספר לרמת הכיתה ולתלמידים. כמו כן, ניתן להתאים את השאלות גם ללמידה אישית לפי רמת התלמיד ולפי מידת התעניינותו.

לאור כל האמור לעיל, אנו ממליצים להתייחס לספר לתלמיד כאל ארגז כלים גדול. אין צורך לעשות שימוש בכולו. על המורה ללמד מן הספר תוך תהליך של מיון ושל בחירה - בספר שולבו פרטים רבים הקשורים למגוון תחומים וניתן לבחור מתוכם את הנושאים שתואמים את תחום ההתעניינות ואת מטרותיה השנתיות, תוך התאמה של רמת השאלות והתרגילים לכיתה. אין ללמד הכול ואין לפתור את כל השאלות!! למידה כזו בפירוש תאבד הרבה מעילות! באשר למבחנים. אנו ממליצים לבחון את רמת ההבנה של התלמידים בתקופות קבועות (למשל, לאחר לימוד מספר פרקי מקרא). ניתן להיעזר לשם כך בספר לתלמיד ולהוציא ממנו את השאלות למבחן.

לצד כל זאת, אנו ממליצים לחנך את התלמידים לכתיבה בכלל ולכתיבת עבודות בפרט. בספר לתלמיד מוצעות עבודות סיכום לשני הנושאים המרכזיים הנלמדים בספר מלכים א'. בחרו חלק מעבודות הסיכום והטילו על התלמידים להגיש עבודה נושאת ציון תוך פרק זמן מסוים. עבודות הסיכום מכילות תרגילים אינטליגנטיים בעלי אופי סיכומי, ויכולו לסייע למורה להרכיב ציון שקול לתלמיד.

הצעות להוראת הספר

להלן מספר הצעות להוראת ספר מלכים א' בעזרת הספר לתלמיד 'היסטוריה, מקרא ומה שקרה' ובהתאם לתכנית לשיפור דרכי הוראת המקרא. התכנית כוללת מושגים העולים תוך כדי לימוד פרקי המקרא הרלוונטיים, ואנו ממליצים לפתח את המושגים בעבודה כיתתית, לפי השלבים הבאים:

א. שְׁמֵשׁ אסוציאציות - לבדוק מה התלמידים יודעים על מושג מסוים.

ב. חילוץ שורש - כדי לזהות מילים קרובות באותו שורש ולעמוד בדרך כלל על

משמעות המושג (בהתאם לדרכי החינוך הלשוני).

ג. דיון עקרוני במשמעותיותו של המושג תוך שימוש בדוגמאות אישיות מחיי היום-יום

ומן האקטואליה.

ד. חזרה לנקודת המוצא המקראית שהעלתה לדיון את המושג, כדי לשלב את המסקנות מן הדיון לשם הבנת המקרא ומשמעותו. במהלך ההצעות ללימוד פרקי המקרא שלהלן נציג מושגים אחדים, ולצד כל אחד מהם נוסיף גם את הנקודות העיקריות הדרושות כדי לנתחו במסגרת דיון כיתתי.

הצעות להוראת המבוא

ספר מלכים כשמו כן הוא: הוא מתאר את קורותיהן של ממלכות ישראל ויהודה בסדר כרונולוגי המובחן באמצעות המלכים ששלטו בהן. ספר מלכים מביא, למעשה, את סיפורם של מלכי ישראל ומלכי יהודה ובאמצעותם ניתן ללמוד את תולדות שתי הממלכות, כפי שהבין אותן מחבר הספר. מטרת המבוא לספר מלכים היא להעניק לתלמיד תמונת על כללית של החומר הנלמד, מחד, ולהציג בפניו את הרצף ההיסטורי—מקראי, מאידך. בכיתה ו' מסיימים התלמידים את לימוד ספרי התורה וספרי 'נביאים ראשונים', לפיכך בחרנו לסכם בקצרה את העלילה ההיסטורית הנפרסת בספרים אלו. אנו ממליצים לעבור בקצרה על המבוא בשיעורי המקרא הראשונים בראשית השנה (לחילופין, אפשר להניח לתלמידים לקרוא את המבוא בביתם, כשיעורי בית) כדי לרענן את זיכרונם ולהציב אותם על הרצף המקראי המתבקש לקראת לימוד ספר מלכים. סיכום ימי מלכותם של שאול ושל דוד מפורט יותר משאר המבוא ונועד להזכיר לתלמידים את החומר הנלמד בכיתה ה' מספר שמואל. אנו ממליצים להורות לתלמידים לבצע את עבודת הסיכום על ממלכת דוד בעמוד (000) במבוא. החלק השני במבוא מציג בפני התלמידים את עיקר החומר שיילמד במסגרת ספר מלכים א'. מחציתו הראשונה של ספר מלכים א' (פרקים א'--"א) מתארת את ימי הממלכה המאוחדת תחת שלטונו של המלך שלמה, בנו של דוד. מחציתו השנייה עוסקת בפילוג ממלכת שלמה לשת ממלכות אחיות - ישראל ויהודה, ומתאר את קורותיהן זו לצד זו. חשוב, בראייתנו, להציג לתלמיד כבר בפתחת השנה את היקף הספר ואת הנושאים העיקריים בהם הוא דן. יש לזכור, בעת לימודי התנ"ך איננו מלמדים 'סיפור מתח' אלא סיפור שסופו ידוע מראש. כיוון שבזמן הלימודים יעסקו התלמידים בפרטי הפרטים של הסיפורים השונים, הם עלולים לאבד את האוריינטציה הכללית אליה מכוונת העלילה או את מקומם ברצף ההיסטורי הרחב של המקרא. לפיכך, כבר בראשית השנה יש להציג לתלמידים את תכניו העיקריים של ספר

מלכים א': הממלכה המאוחדת, פילוגה וקורותיהן של ישראל ושל יהודה כממלכות אחרות זו לצד זו. כך, בכל שלב של החומר הנלמד ידע התלמיד לזהות את מקומו של הסיפור הבודד על רצף זה. שימו לב במיוחד לתרגיל הגיאוגרפי אודות שתי הממלכות בעמוד 000. תרגיל זה משלב יכולות קריאת מפה, שנרכשו על ידי התלמידים בשנים קודמות. על התלמיד לזהות ששטחה של ממלכת ישראל הוא גדול יותר, שיש לה פתח יציאה לים, שיש בה שטחים הררים לצד מישורים ועמקים פוריים ועוברות בה דרכים ראשיות. בשונה ממנה, ממלכת יהודה קטנה יותר, הררית ומדברית ברובה. שטחי המישור הפוריים המצויים בה מעטים ביחס לאלו של ממלכת ישראל, לפיכך סביר שממלכת ישראל הייתה עשירה וחזקה יותר מממלכת יהודה. יש בכוחו של היבט גיאוגרפי זה להסביר את ההיסטוריה של שתי הממלכות: כיוון שישראל הייתה עשירה יותר ופורייה יותר היא הסתבכה באופן שגרתי בעניינים בין-לאומיים ובמלחמות ולכן חרבה הרבה קודם לחורבנה של ממלכת יהודה. ואילו בידודה של יהודה והיותה ממלכה קטנה וענייה, אפשרו לבית דוד לשרוד בשלטון במשך כמעט כל 400 שנות קיומה, ואף דחו את קצה של הממלכה. תרגיל זה משלב מיומנויות מפה, הסקת מסקנות והשלכות היסטוריות ובכך חשיבותו.

החלק הבא במבוא מציג בפני התלמיד את מבנה הספר. מבנה ספר מלכים הוא סינכרוניסטי. כלומר - עלילותיהם של מלכי יהודה ושל מלכי ישראל משולבות אלה באלה בסדר רציף וכרונולוגי ובהתאם לשנות שלטונם של המלכים השונים. לכל מלך מיהודה ולכל מלך מישראל המוצג בספר יש נוסחת פתיחה המציגה אותו ונוסחות סיום הסוגרת את דברי ימי שלטונו. נוסחות אלו חוזרות לכל אורך ספר מלכים א' ולכל אורכו של ספר מלכים ב'. הן משמשות כחוט השדרה הבסיסי של הספר, כיוון שבין כל נוסחת פתיחה לבין כל נוסחת סיום מצויות העלילות העיקריות של ספר מלכים. לכן חשוב ללמד את התלמידים כבר בשלב מוקדם של השנה את מבנה הספר. נוסחות הפתיחה והסיום מוצגות כבר בפרק המבוא, בראשית הלימודים, אולם ניתן לדלג על קטע זה ולהציגו לאחר פילוג ממלכת שלמה. כך או כך, חשוב להסביר לתלמידים את העיקרון הנוסחתי בספר המשמש כשלד הבנייה שלו עוד לפני שיתחילו לקרוא את הפרקים העוסקים בשתי הממלכות הנפרדות (פרק י"א ואילך).

התרגילים בחלק זה הינם בעיקר תרגילי חישוב, חשיבה ותרגילי הבנה בסיסיים. לבסוף, בהתאם להנחיות משרד החינוך, אנו מציגים את רשימת מלכי יהודה ואת רשימת מלכי ישראל זו לצד זו. על התלמידים להכיר רשימה זו ובאחריות המורים להציג אותה בפניהם. אנו ממליצים לעשות זאת במקביל ללימוד המבוא לספר מלכים, בו הם עתידים ללמוד על מה מספר

הספר (ראו לעיל). תרשים המלכים ושנות מלוכתם יכול לשמש לתלמידים כעין 'מפת התמצאות' בספר מלכים. השתמשו בו כך!!

במהלך הלימוד נדלג פה ושם על מספר מלכים. התרשים מן המבוא יסייע לתלמידים לראות את מקומו של כל מלך ברצף הכרונולוגי של האירועים. בראשית הלימוד אודות כל מלך, כדאי לחזור לדף זה במבוא, להציג את המלך ואת שנות מלוכתו, לברר על כמה מלכים 'דילגתם' בלימוד, ולראות לאן מועדות פני הסיפור בהמשך (מי המלך הבא?). יישום שיטת לימוד זו ישמור על 'המתח' של התלמידים ויאפשר להם לעקוב אחר ההתרחשויות.

הקדמה ללימוד ממלכת שלמה: עלייתה ונפילתה של ממלכת שלמה בעמוד 000 המטרה בהקדמה זו היא הצגת ממלכת שלמה לתלמידים.

ההקדמה נפתחת בחזרה קצרה על ימי שלטונו של דוד המלך. דוד היה עסוק בהקמת הממלכה, באיחודה, בהרחבת שטחה ובביסוס גבולותיה ועל כן היה עסוק כל ימיו במלחמה בעוד שלמה ירש ממלכה גדולה, מאוחדת ומבוססת ויכול היה להשקיע את מירב מרצו בפיתוחה.

במסגרת הקדמה זו ניתן לשוחח עם התלמידים על המשמעות של ימי מלחמה ושל ימי שלום. חשוב להבהיר לתלמידים כבר בראשית לימוד ימי שלמה, שמלך זה עסק בעיקר בפיתוח הממלכה, כיוון שלא היה צריך להילחם על גבולותיה. תפיסה זו שרק ימי שלום ("מנוחה מאויבים" בלשון התנ"ך) הינם ימים לפיתוח ולשגשוג בהם ניתן להשיג הישגים תרבותיים ולאומיים שזורה בכל תולדות עם ישראל בתנ"ך: היא הוצגה כבר בדברי משה לעם בדברים י"ב (פסוקים 5--11), שם ניבא משה כי רק לאחר השגת "מנוחה מאויבים" (=שלום) ניתן יהיה לבנות בית לה' "במקום אשר יבחר"; היא באה לידי ביטוי גם בספר יהושע. יהושע התחיל במפעל ההתיישבות בארץ רק לאחר תום המלחמות והכיבושים; תפיסה זו מאפיינת גם את ספר שמואל המתאר את ימי מלוכתו של דוד. בניית בית המקדש נמנעה מדוד משום שהוא לא השיג את ה"מנוחה" (שמואל ב ז, 1--17) בעוד שלמה מלך בימי שלום ומנוחה ויכול היה להתפנות לבניית בית המקדש (מלכים א ה, 17--19). שימו לב ששורש שמו של שלמה הוא המילה 'שלום' ושורש זה נמצא גם בשמה של העיר ירושלים! בימי מלוכתו של שלמה שרר שלום בארץ ולכן יכול היה המלך להתמקד בפיתוח הממלכה, בבנייה ובהישגים תרבותיים. זו הסיבה שהוא מתואר כמלך חכם, שפיתח קשרי חוץ וקשרי פנים ועסק במפעלי בנייה בכל רחבי הממלכה ונהנה מעושר ומשגשוג.

בשלב זה מומלץ לפתח עם התלמידים את המושג 'שלום' בהתאם לשיטת פיתוח המושג שלנו, לפי השלבים הבאים:

- א. שמש אסוציאציות למילה שלום - כדי לראות מה התלמידים יודעים עליה. שימו לב, למילה 'שלום' שימוש נרחב בשפה העברית - מברכת פרידה/פגישה ועד למינוח המתאר מצב מדיני. כמו כן מילים הקשורות בשורש זה כגון "שלמות" ו"השלמה".
- ב. חילוף שורש - ש.ל.ם - בהוראתה של העברית השלום מייצג שלמות. רק כשמשיגים שלום - מגיעים לשלמות המלחמה היא, לפיכך, צעד שהשלמתו היא בהשגת השלום. הדבר בא לידי ביטוי גם בתולדות עם ישראל במקרא. דוד ניהל מלחמות והקים ממלכה מאוחדת, אך רק שלמה השלים את משימתו של אביו, כי רק בימיו היה שלום וניתן היה לבנות את הממלכה ובעיקר את המקדש.
- ג. דיון כיתתי במושג שלום - כיצד משיגים שלום? למה הוא נחוץ? ניתן בשלב זה להפנות את התלמידים גם לעיתונות ולאקטואליה או לספר להם על חוזי שלום בעולם או בישראל (למשל, דיון בשלום עם מצרים או עם ירדן). על הדיון להתמקד ביתרונות הכלכליים והמדיניים שיש למנהיג בתקופת שקט ושלום. בתקופות של שלום המשאבים הכלכליים ותעצומות הנפש 'פנויים' לעסוק בדברים שבתקופות מלחמה והישרדות לא מתפנים אליהם! כמו כן, יש לציין את המילה "השלמה" שהיא אידיאלית פחות מהמילה שלום, ומבטאת הסכמה והסתגלות למצבים מסוימים. המילה השלמה (שהמילה שלום מצויה בתוכה) מבהירה ש"שלום" הוא לעיתים קרובות השלמה ופשרה לפעמים תוך ויתור על שלמות.
- לאחר פיתוח המושג שלום כדאי לחזור לנקודת המוצא המקראית: ימי מלכותו של שלמה היו ימי שלום, זהו המאפיין העיקרי של שלטונו של שלמה והוא שאפשר לו לפעול כפי שפעל.

פרק ג' 1-3

שלושת הפסוקים הפותחים את תיאור ימי שלמה מוסרים מידע חשוב להבנת ימי שלמה. פסוקים אלה מדגישים כי "הָעַם מְזַבְּחִים בְּבָמֹת" משום שטרם נבנה בית המקדש. עניין זה מהותי להבנת המשך הפרק - חלום שלמה בבמה בגבעון.

באשר לנישואי שלמה עם בת מלך מצרים: בצד העמוד מובא בפני התלמיד מידע היסטורי לפיו מלכי מצרים לא נהגו להשיא את בנותיהם למלכים זרים, משום שהדבר נחשב כזלזול בכבודה של מצרים. שאלה 3 בעמוד ??? מתייחסת לעניין זה. המידע ההיסטורי על נישואי שלמה לבת פרעה במלכים א' פרק ג' מעלה שתי מסקנות אפשריות:

- א. אם מלכי מצרים לא נהגו להשיא את בנותיהן לשליטים זרים, וספר מלכים מדווח כי שלמה נשא לאישה את בת מלך מצרים - ניתן להסיק ששלמה היה מלך גדול וחשוב במיוחד ועל כן היה יוצא דופן.
- ב. שלמה לא נשא לאישה את בת מלך מצרים ומחבר הספר הוסיף ידיעה זו כדי לפאר את כבודו של שלמה ולהציגו כמלך גדול וחשוב. כדאי להבהיר לתלמידים שמחבר ספר מלכים תיאר את ההיסטוריה כפי שהוא ראה אותה והבין אותה ולכן זוהי אפשרות סבירה.. אפשר גם להרחיב ולהסביר שניתן להציג את ההיסטוריה בדרכים שונות ומזוויות ראייה שונות, ולתאר את אותו אירוע בצורה שונה לחלוטין. התלמידים יתקלו בהיבט זה של הכתיבה ההיסטורית גם בהמשך לימודיהם בספר מלכים א' (למשל, בסיפורי אחאב).

פרק ג' 4'-15:

- במוקד הקטע זה ניצבת בקשתו של שלמה מאלוהים: "וְנָתַתְּ לְעַבְדְּךָ לֵב שִׁמְעַת לְשִׁפְטֵי אֶת-עַמְּךָ לְהִבִּין בֵּין-טוֹב לְרָע כִּי מִי יוּכַל לְשִׁפֹּט אֶת-עַמְּךָ הַכֹּבֵד הַזֶּה". מומלץ ללמוד עניין זה עם התלמידים בכמה שלבים:
- א. לשאול אותם מה הם היו מבקשים אם הם היו זוכים במלוכה ולרשום את תשובותיהם על הלוח.
- ב. בספר לתלמיד בעמודים 000 מופיעים הסברים אחדים לבקשתו של שלמה. (כדאי מאוד להתייחס גם לשאלות 1--8 בעמוד 000) רצוי להסביר אותם לתלמידים.
- ג. להשוות את בקשתו של שלמה לבקשותיהם של התלמידים.
- ד. לעמוד על דמותו של שלמה כמנהיג: הוא לא ביקש מה' כוח או ניצחון במלחמה, הוא לא ביקש אריכות ימים או שלטון חזק, הוא לא ביקש עושר ושגשוג. שלמה ביקש חכמה וצדק כדי להנהיג את העם. חשוב לדעת שהמלכים האידיאליים בעולם העתיק נחשבו למלכים שתפקידם להביא צדק לכל נתיניהם. בהיבט זה שלמה הוא מלך אידיאלי!
- ה. יש לעמוד על דמותו של שלמה כמנהיג ואף להשוותו למנהיגים נוספים שהתלמידים מכירים מהתנ"ך. בשונה ממנהיגים אחרים - יהושע, השופטים, שאול או דוד - שהיו רובם ככולם 'מנהיגי חרב', וכישרונם היה טמון ביכולתם להילחם ולנהוג בקור רוח, שלמה הוא מנהיג שהמאפיין העיקרי שלו הוא חכמה.
- אפשר לדון עם התלמידים במושג 'חכמה' לפי סדר הפעולות הבאות:

- שמש אסוציאציות למושג חכמה.
 - חילוץ שורש ומציאת מילים נוספות למילה חכמה (הפעלים: החכים והתחכם, השם: חכם).
 - צירופי לשון עם מילים משורש ח.כ.מ.
 - דיון בחכמה כתכונת מנהיגות.
 - חזרה לנקודת המוצא המקראית: מה ההבדל בין חכמתו של דוד כמנהיג לבין חכמתו של שלמה כמנהיג?
- שימו לב, שאלות 1--5 לתלמיד בעמוד 000 הן שאלות הבנה הנוגעות לטקסט המקראי הרלוונטי. השאלות מדגישות את הנאמר בפסוקים 11--13: שלמה לא ביקש אריכות ימים, עושר או ניצחונות אך ה' העניק לו את כל אלה כיוון שביקש חכמה. לפי הפרשנות, הרי החכמה כבר כוללת את כל אלה.

פרק ג' פסוקים 16--28:

- פסוקים אלה מספרים על המשפט המפורסם שנודע בכינוי 'משפט שלמה'. סיפור זה מובא דווקא כאן כדי להדגים כיצד בקשתו של שלמה (פסוקים 4--15), לקבל חכמה מה' כדי לדעת לשפוט את העם, התגשמה במציאות: שלמה פתר בעיה קשה בזכות חכמתו ותבונתו בלבד. חשוב להדגיש בפני התלמידים את הקשר בין חלום שלמה בגבעון לבין משפט שלמה. שני מסרים חשובים לגבי מנהיגותו של שלמה עולים ממשפט זה:
- חכמתו של שלמה מסייעת לו לשפוט את העם בצדק, אפילו במקרים שלכאורה לא ניתנים לפתרון.
 - שלמה קשוב לכל חלקי העם ושומע לכולם, גם לבני המעמדות הנמוכים ביותר, כגון הזונות במקרה זה.
- במסגרת שיטת הלימוד הבין-תחומית שאנו דוגלים בה, אנו רואים לנכון להרחיב את היריעה וללמד את התלמידים שני מושגים מעולם המשפט בהקשר למשפט שלמה:
- משפט פלילי - המדינה תובעת אזרח שעבר על חוקיה.
 - משפט אזרחי - אדם תובע את חברו בגין מעשה כלשהו.
- ההסברים למושגים אלה נמצאים בעמוד 000 בספר לתלמיד.

פרק הרחבה: שלמה המלך באמנות

מומלץ מאוד לעבור עם התלמידים בשלב זה לפרק ההרחבה על דמותו של שלמה המלך באמנות בעמוד 000 בספר לתלמיד. נקודת המוצא של פרק ההרחבה היא שבניגוד למידע במקרא אודות שאול או דוד, ספר מלכים אינו מוסר את תיאור מראהו של שלמה. הפרק מביא שלוש יצירות משלוש תקופות שונות בתולדות האמנות המתארות את שלמה.. כל יצירה משקפת את תקופתה. זוהי הזדמנות מתאימה להציג לתלמידים מעט מתולדות האמנות, את גדולי האמנים ואת כוחו של התנ"ך כהשראה לאמנות ולאמנים בכל רחבי העולם במשך אלפי שנים. אפשר ללמד את פרק ההרחבה בכל מסגרת לימודית ולא דווקא על חשבון שעות התנ"ך. כמו כן, ניתן להטיל אותו על התלמידים כשיעורי בית או אף כעבודה. בכל מקרה, שילוב נושאים אמנותיים ותרבותיים בלימודי המקרא נדרש גם בהנחיות משרד החינוך ואנו ממליצים בחום לא לוותר עליו!

פרק ה'

פרק ה' מתאר את ממלכת שלמה כממלכה רחבת ידיים, שנהנית משלום ומשגשוג, ומושל בה מלך שהוא חכם מכל אדם. למעשה, מתוארת כאן ממלכה אידיאלית. תיאור זה קשור ישירות למסופר בפרק ג': שלמה ביקש חכמה מה' כדי להנהיג בתבונה את ממלכתו, וכיוון שמשאלתו התגשמה, הוא זכה (כפי שהבטיח לו ה') לא רק בחכמה אלא גם בעושר ובכבוד.

פרק ה' פסוקים 1-8

שמונת הפסוקים הבאים מתארים את גודלה ואת עוצמתה של ממלכת שלמה. כדאי להשתמש בכל המידע המובא בעמוד 000 בספר לתלמיד כדי להבין את משמעות התיאורים המקראיים.

פרק ה' פסוקים 9-14

פסוקים אלה מתארים את חכמתו הרבה של שלמה. שלמה מתואר בהם כאדם החכם בעולם וחכמתו נגעה לתחומי עניין שונים: הוא ידע משל ושירה, הוא ידע את הטבע ואת עולם בעלי החיים. לאור פסוקים אלה מומלץ לדון עם התלמידים במשמעותה של החכמה הדרושה להנהגה, וכיצד יכלה חכמתו הרבה של שלמה לעזור לו למלוך על ישראל. שימו לב לשאלות 1-5 בעמוד 000. שאלות אלו מבהירות לתלמיד מדוע חשובה החכמה בהנהגה.

פרק ה', פסוקים 15-25

פסוקים אלה עוסקים בראשית פעולות בניית המקדש על ידי המלך שלמה. שני נושאים עיקריים מועלים בהם:

- א. בפסוקים 15--19 שלמה מזכיר שדוד אביו לא יכול היה לבנות מקדש לה' כי היה עסוק במלחמה. שוב חוזר המוטיב העיקרי שהשלום הוא התנאי הבסיסי לבניית המקדש. יש להזכיר זאת לתלמידים. כמו כן, פסוקים אלה מדגישים ששלמה, למעשה, משלים את דרכו של אביו.
- ב. פסוקים 20--25 עוסקים בעסקה בין שלמה המלך לבין חירם מלך צור. עמודים 000 בספר לתלמיד מציגים את כל הפרטים הדרושים להבנת עסקה זו (משמעותם של עצי ארז הלבנון, מהי העיר צור, מי היו תושביה וכו'). אנו ממליצים שהתלמידים יענו על שאלות 1--3 בעמוד ??? המבהירות את פרטי העסקה ואת הקשר שלה לבניית בית המקדש. כמו כן, במסגרת הלימוד הבין-תחומי יש הזדמנות להבהיר ולהשתמש במושגים יבוא ויצוא (ראו עמוד בספר לתלמיד) ולהדגיש את המשמעות הכלכלית של מושגים אלה. כמו כן, גם כאן נוצרת הזדמנות לגשר על פני אלפי שנים ולמצוא את המכנה המשותף בהתנהלות החברה האנושית לאורך הדורות.

פרק ה' פסוקים 27--32

פסוקים אלה מתארים את מס העובד שהעלה עם ישראל לשלמה כדי לממן ולבצע את מפעלי הבנייה שלו.

נקודה זו חשובה להבנת פילוג הממלכה בפרק י"ב. העם נאלץ לשלם מסים כבדים מאוד שהקשו בוודאי על יושבי ממלכת שלמה. יש להדגיש זאת בפני התלמידים. בעמוד 000 בספר לתלמיד ישנן הפעלות יצירתיות כדי להבהיר את משמעותו של המס הנקרא "מס עובד". אנו ממליצים שהתלמידים יבצעו אחת מהן ויעלו בעצמם את הקשיים המתעוררים בעקבות גביית מסים אלה.

פרקים ו'--ז'

פרקים אלה אינם כלולים בתכנית הלימודים החדשה בתנ"ך לכיתות ו' של משרד החינוך. אולם, חשבנו שראוי לספר לתלמידים, ולו בקצרה, על אופיו של מקדש שלמה ועל בנייתו. עמודים 000 בספר לתלמיד מתייחסים לגודלו של מקדש שלמה (שהיה קטן יותר ממה שנהוג לדמיין!), למבנהו וכן למקדשים בכלל. חשוב להבהיר לתלמידים מהו מקדש ולשם מה משתמשים במקדשים ברחבי

העולם, ולהשוות בין דגם מקדש שלמה לבין מקדשים מפורסמים אחרים מן העולם לפי התמונות והאיורים בעמוד 000 בספר לתלמיד.

פרק ח' פסוקים 1-11

פסוקים אלה מתארים את טקס הכנסת ארון הברית אל בית המקדש שבנה שלמה. למעשה, המקדש כולו נבנה כבית לארון. לאחר שדוד העלה את הארון לירושלים, הוא הניח אותו באוהל (שמואל ב ו, 17) ואחר כך ביקש לבנות בית לארון (שמואל ב ז, 2): "יֹאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל נְתָן הַנְּבִיא רְאֵה נָא, אֲנִי יוֹשֵׁב בְּבַיִת אֲרָזִים וְאֲרוֹן הָאֱלֹהִים יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה". בעמוד 000 בספר לתלמיד תמצאו את תקציר תולדות הארון ואת חשיבותו. חשוב שהתלמידים יקראו תקציר זה, וכך יבינו את חשיבות הטקס המתואר בפסוקים 1-11. השאלות מתייחסות לאירוע עצמו, והן שאלות הבנת הנקרא באשר למתואר בפסוקים אלה.

פרק ח' פסוקים 12-30: תפילת שלמה

בתפילת שלמה ישנם מספר רעיונות מרכזיים שעל התלמידים להכיר:

א. רעיון בחירת ירושלים ובחירת בית דוד (פסוקים 24-25 ; 15-17).

ב. רעיון המקדש - המקדש אינו ביתו של האל (כמו בדתות הפוליתאיסטיות) אלא המקום המייצג את האל. (פסוקים 25-30).

ג. הגשמת הנבואות לדוד (שמואל ב פרק ז'). בהיבט זה, שלמה הוא ממשיכו של דוד המלך והוא משלים את משימותיו בהקמת הממלכה (ח, 12-21).

ניתן להשתמש בשאלות בעמוד 000 כדי להבהיר רעיונות אלו לתלמידים.

הפנייה לפרק ההרחבה על ירושלים

בכתה ה', לאחר שדוד בחר בירושלים לבירה למדו התלמידים על משמעותה של בירה. עסקנו בשאלה מתי ומדוע הפכה ירושלים לבירתה של מדינת ישראל, מה הם המוסדות הממלכתיים והאחרים השוכנים כיום בירושלים ועוד.

כאן, בפרק ההרחבה הדגשנו את נושא קדושתה של ירושלים לכל הדתות. אין ספק שכאן המקום לעסוק בשאלה מדוע ולמה הפכה ירושלים לקדושה.

אפשר להתמקד בפרק כתוספת לפרקי הלימוד בספר מלכים או בהזדמנויות שונות כגון: יום ירושלים, באחד המועדים שבהם נהוג לעלות לרגל, עם התעוררות אירוע אקטואלי – או אז תוסבר הרגשות למעמדה של ירושלים.

לדעתנו, תלמידי כתיב ו' יכולים כבר לדון מעט בפוליטיקה ולהביע דעתם, כמו כן נעודד אותם להיות ערניים למתרחש סביבם, לשאול, ללמוד, להבין ולהביע עמדה בדיונים וויכוחים תרבותיים בכיתה.

בפרק על ירושלים מספר סעיפי משנה. כל פרק עומד בפני עצמו. אתם, המורים, מחליטים על מועדי הלימוד ותכניו בכל אחד מהסעיפים שבפרק. יש פרקים שאתם יכולים לקרא עם הילדים, יש פרקים שלבטח לא תוותרו גם על העבודות בכתב או פיתוח דיאלוגים בכתה ויש פרקים שתחליטו שאינכם עוסקים בהם כרגע – לשיקולכם!!

סעיפי הפרק:

כיצד הפכה ירושלים לעיר הקדש

הר הבית

מבנה בית המקדש השני שבנה הורדוס על הר הבית

הכותל המערבי

מעמדה של ירושלים כעיר הקודש של היהודים

ירושלים עיר הקודש גם לנוצרים ולמוסלמי

קדושתה של ירושלים

פרק י' פסוקים 1--13

פרק י' חוזר ומדגים את חכמתו של שלמה ואת שגשוג ממלכתו. פסוקים 1--13 מתארים את ביקורה של מלכת שבא אצל שלמה, לבדוק באם נכונה השמועה בדבר חכמתו הגדולה. לנסות אותו בחידות. הביקור מלמד אותנו מספר דברים:

א. שמעו של שלמה יצא למרחוק וגם מנהיגים רחוקים שמעו עליו.

ב. חכמתו של שלמה מודגשת שוב ושוב.

ג. לשלמה יחסי חוץ פעילים עם מנהיגי העולם. חוץ ממלכת שבא מזכיר המחבר גם את יחסיו של שלמה עם חירם מלך צור.

ד. עושרה ושגשוגה של ממלכת שלמה כתוצאה מפעילות מסחר בין=לאומית ענפה.

כל הנושאים האלה מודגמים באמצעות ביקורה של מלכת שבא בירושלים. כדאי להשוות את מלכותו של שלמה לזו של דוד: דוד נאבק על הקמת המלוכה ונלחם במלכים ובמנהיגים זרים כדי לבסס את ממלכתו ואת גבולותיה. שלמה לא נזקק לכך, כיוון שירש ממלכה גדולה ומבוססת, ועל כן עלה בידו להתפנות לפיתוח יחסים בין-לאומיים עם מנהיגים רבים. כתוצאה מיחסים אלה ממלכת שלמה נהנתה ממסחר ענף שהביא בעקבותיו עושר רב לממלכה. חשוב להדגיש לתלמידים שכל המרכיבים בביקורה של מלכת שבא נובעים זה מזה: שלמה מלך חכם — הוא משכיל לפתח קשרי חוץ עם ממלכות זרות — כתוצאה מכך הוא קושר קשרי מסחר עם ממלכות עשירות ורחוקות — כל הממלכה מתעשרת ומרוויחה מיחסי השלום והמסחר של שלמה ומחכמתו.

כדאי לנצל את פרק 'להרחבה אינטר-דיסציפלינארית אודות יחסי חוץ'. פרק זה מדגיש שוב את ההבדל בין שלום לבין מלחמה. יש לשוחח עם התלמידים על יתרונות יחסי השלום וקשרי המסחר, על יחסים בין-לאומיים לעומת מצב של מלחמה. כמו כן, כדאי לשוחח עם התלמידים ולערוך להם מספר הפעלות בנושא של ביקורים הדדיים בין מנהיגים בעולם. ראו שאלה 7 בעמוד 000. כדאי מאוד להפנות את התלמידים לשאלה זו, לתת להם לעקוב אחר ביקורים של מנהיגים בימינו ולהשוות אותם לביקור של מלכת שבא בירושלים של שלמה. עניין אחרון - בפרק 'בפסוק 1 מסופר שמלכת שבא הגיעה כדי לנסות את המלך שלמה בחידות, אולם התנ"ך לא מספר לנו מה היו חידות אלו. אנו ממליצים בשלב זה להשתמש בפרק ההרחבה על שלמה המלך באגדות. אגדות אלה 'משלימות' את הפרטים החסרים אודות ביקורה של מלכת שבא.

פרק הרחבה: שלמה המלך באגדות

פרק ההרחבה על שלמה המלך באגדות נמצא בעמודים 00-00 בספר לתלמיד, ומכיל מספר אגדות אודות שלמה המלך מן הקובץ 'זיהי היום' מאת ח"נ ביאליק. התיאור המקראי אודות חכמתו של שלמה והישגיו בתחום מדיניות הפנים והחוץ הפך אותו לגיבורן של אגדות רבות שנרקמו סביב דמותו בתרבויות שונות. אגדות אלה מתמודדות בדרך כלל עם משמעותה של חכמת שלמה לאור הסיפורים המופיעים עליו במקרא (משפט שלמה, ביקור מלכת שבא ועוד). המשורר הלאומי חיים נחמן ביאליק קיבץ אגדות על שלמה המלך בקובץ שנקרא 'זיהי היום'. לאחר לימוד הפסוקים העוסקים בביקור מלכת שבא (מלכים א' 1—13) אנו ממליצים לבחור את אחת האגדות המופיעות בפרק ההרחבה ולקרוא אותה עם התלמידים. אם הזמן דוחק - אין צורך

להעמיק בלימוד האגדה אלא די בהבנתה ובלימוד מוסר ההשכל שלה. במסגרת הלימודים הבן-תחומיים פרק ההרחבה כולל מידע חשוב על המשורר חיים נחמן ביאליק. אמנם שפתו של ביאליק זרה כיום לתלמידים, אך זו הזדמנות להפגיש אותם עם התוכן, השפה והסוגה הספרותית – האגדה, בכתביו של המשורר הלאומי.

כיוון ששתיים מן האגדות עוסקות בדוכיפת, שנבחרה להיות הציפור הלאומית של ישראל, אזי תמצאו בפרק זה גם מידע על הדוכיפת.

להלן אופן הלימוד המוצע על ידינו:

- לימוד מלכים א' פרק י' - לפי ההמלצות לעיל.
 - מעבר לפרק ההרחבה: לימוד על חיים נחמן ביאליק.
 - לימוד אחת האגדות אודות שלמה - ברמת ההבנה המילולית בלבד.
 - אזכור הדוכיפת כציפור הלאומית של ישראל.
- לדעתנו, חשוב מאוד לגוון את לימוד המקרא בפרקי הרחבה מעין אלה כדי לרענן את התלמידים ולהעשיר את עולמם התרבותי. כמו כן, פרקי ההרחבה מדגימים בצורה טובה ומשכנעת כיצד הפך המקרא לאחד ממקורות ההשראה העיקריים של התרבות ושל האמנות בעולם המערבי.
- לדעתנו, בתקופה בה יצירתו של ביאליק כמעט נעלמה מתכנית הלימודים, חשוב מאד להפגיש את הלומדים עם שפתו המיוחדת גם אם לא כל מילה תובן.
- הפרק מביא שתי אגדות מפורסמות: 'שלמה המלך והדבורה' (העוסק גם בביקורה של מלכת שבא), ו'מי ענד לדוכיפת ציצת נוצה' (המציג לתלמידים את הציפור הלאומית של ישראל).
- לכל אגדה מצורפים גם פירושי מילים ושאלות לתרגול.
- נוסף על כך, אנו מצרפים למדריך למורה אגדה נוספת אודות חידותיה של מלכת שבא. אם תחליטו ללמד גם אגדה זו, צירפנו גם אליה פירושי מילים ושאלות לדוגמה. האגדה מובאת להלן, ובסיומה נמשיך בהצעות ללימוד שאר פרקי המקרא.

הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וּמַלְכַת שְׁבָא

ח"נ ביאליק

(אגדה יהודית)

א

וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִשְׁתֵּה גָדוֹל בְּהִיכְלוֹ, וַיִּקְרָא אֶל הַמִּשְׁתֵּה אֶת כָּל מַלְכֵי מִזְרָח וּמַעֲרָב. וְכָטוֹב לֵב הַמֶּלֶךְ בֵּינוֹ, וַיֵּצֵא לְנֶגֶן לְפָנָיו בְּנַבְלִים וּבְמַצְלֵתִים, בְּתַפִּים וּבְכַנּוּרוֹת, וַתִּגְדַּל הַשְּׁמִחָה

והצהלה בהיכל המלך. אז יצוה שלמה להביא את עוף השמים וחיית השדה ורמש האדמה ואת השדים והרוחות, ועמדו ורקדו לפניו בהיכלו לעיני כל המלכים. ויהיו סופרי המלך קוראים אותם בשמותיהם למיניהם, והמה מתאספים מארבע כנפות הארץ אל היכל שלמה מאליהם, באפס יד ובאין נוהג בם.

אז תבקש הדוכיפת בין הבאים ולא נמצאה, ויקצף המלך מאד, ויצו ויביאו את הסוררת בחזק יד, וינדבר אתה המלך קשות ויאמר ליסרה ותתחנן הדוכיפת ותאמר:

בי אדני המלך, אל נא ישים עלי עון, כי לא במרתי אחרתי לבוא, כי שוטטתי במדינות רחוקות לראות, היש עוד בכל הארץ גוי וממלכה אשר לא שמעו את שמעך. ואבא אל עיר אחת במדינת שבא אשר בארץ הקדם, קיטור שמה. ועפר העיר – זהב, וכספה פאבנים בחוצות, עציה נטועים מימי בראשית ושותים מים מגן עדן. והעם היושב בה עם שוקט ובוטח, מראיהם כבני מלכים, ועטרות בראשיהם, ואישה אחת חכמה מאד מולכת עליהם. ואנשי הארץ לא ידעו את אלהי אמת, כי לשמש ישתחוו ואליו יתפללו. ועתה אם על המלך טוב, יצוה נא והבאתי את המלכה ואת שריה לפני המלך וראו את כבודך ואת תפארתך, והיו לך לעבדים.

וייטב הדבר בעיני המלך, ויצו לסופריו, ויכתבו אגרת למלכה, ויקשרוה בכנפי הדוכיפת, ותפרש הדוכיפת כנפיה ותעל השמימה, ותדא למדינת שבא אל עיר קיטור, ועוף כנף לרב, מחנה כבד מאד, מעופף אחריה.

ב

ויהי הבקר ומלכת שבא קמה משנתה ותצא להשתחוות לשמש כמשפטה יום יום, והנה החשיכו העופות את פני השמש; ותשתומם המלכה מאד, כי לא היה כדבר הזה מתמול שלשם. עודנה משתאה, והנה ירדה אליה הדוכיפת ותרם את כנפיה לעמתה; ותרא המלכה את האיגרת, ותתירנה, ותקרא בה כדברים האלה:

”מעמי שלמה המלך – שלום לך ושלום לשריך!”

הלא ידעת כי המליכני אלהים על חית השדה ועל עוף השמים ועל דגי הים ועל צמח האדמה, צבאים ואילים רצים לפני מרכבתי ואריות ונמרים תופשי נשקי. ברושים וארזים יקדו לעמתי וקמת השדה לפני תשתחוונה. וגם על השדים והרוחות השליטני אלהים, וסרו למשמעתי בכל עת. וכל המלכים מארבע כנפות הארץ באים אלי לדרש בשלומי ולנשק עפר רגלי, ועתה אם את ושריך תבאו לפני ושאלתם לשלומי – ועשיתי לך כבוד גדול מפל המלכים היושבים לפני. ואם לא תבאו, וצויתי עליכם את צבאותי הרבים והעצומים והשמידו אתכם מעל פני האדמה. וכי

תשאלו: מי הם צבאותי? דעו, כי גיבורי חילי הם הרוחות והשדים אשר יחנקו אתכם על מטותיכם בחדרי משכבכם, ורכבי – חית השדה אשר תשכל אתכם בעריכם, ופרשי – עוף השמים אשר יאכל את בשרכם מעליכם.”

כשמע המלכה את דברי האגרת ותחרד חרדה גדולה, ותשלח ידה בבגדיה ותקראם. ותאסף אליה את כל-החכמים והזקנים ותגד להם את דברי האגרת. ויאמרו הזקנים: “לא ידענו את המלך שלמה ולא נכבדנו”. ולא שמעה המלכה לעצת הזקנים, ותקרא לחובלי הים ותצום לטען באניות זהב וכסף ושנהבים וקופים ותכיים ועצי אלמגים לרב, לשלחם לשלמה. ושלשת אלפים נער ושלשת אלפים נערה יפי תאר ויפי מראה בחרה המלכה מבני השועים, כלם בני קומה אחת וילודי שנה אחת וכלם מלבשים ארגמן, ותורידם באניות להביאם לשלמה. ותשלח ביד הדוכיפת מכתב לשלמה לאמר:

”מקיסור לירושלים דרך שבע שנים, ואולם תשוקתי העזה לראות פניך תתן לי כנפיים ומקץ שלש שנים תראני עומדת לפניך.”

ג

ומקץ שלש שנים באה המלכה ירושלימה ועמה חיל כבד מאד וגמלים נושאים בשמים ואבן יקרה ופנינים לרב. ויגד למלך, וישלח לקראתה את שר צבאו הקרוב אליו את בניה בן-הוידע. ובניה בן-הוידע איש גיבור חיל ויפה תאר, ובצאתו בראש הגיבורים ויהי מראהו כאילת השחר בין כוכבי הבקר וכשושן על פלגי מים. ויהי כראות מלכת שבא אותו ותחשבהו לשלמה, ותחרד אליו ממרפבתה. ויבן בניה בן-הוידע את משוניתה, ויברכה לשלום ויאמר:

”למה חרדה גברתי המלכה לרדת אלי ממרפבתה, ואני אינני בלתי אם אחד עבדי המלך הקטנים.”

ותשתאה המלכה מאד להדר יפיו, ותהפך פניה אל השרים ההולכים אחריה ותשא משלה ותאמר:

אם לא ראיתם את-הארי –

ראו את רבצו

ואם לא ראיתם את שלמה

ראו את עבדו.

ושלמה שמע כי באה המלכה ויבא וישב בהיכל הזכוכית אשר לו. ויהי כבא המלכה שמה, ותאמר: מים! ותחשוף את שבל שמלתה, וישחק שלמה ויקם לקראתה ויברכה לשלום, ויביאנה

להיכלו ונדבר אֶתָּה טובות. וירא אֶת יִפְיָה ויאמר:

”אם גם חכמת כְּאִשֶׁר יִפִּית, כי עֵתָה אֵין יָפָה וְחִכְמָה כְּמוֹן בְּכֵל נָשִׁי אֶרְץ.”

ותאמר מלכת שְׂבָא אֶל הַמֶּלֶךְ:

”שִׁמְעֵתִי כִי חֶכֶם אֶתָּה מְכֹל הָאָדָם. וְעֵתָה הִנֵּה אֲחוּדָה לְךָ חִידוֹת, וְהִיָּה אִם תִּמְצָא אֶת חִידוֹתִי,

וְיִדְעֵתִי כִי אֵין חֶכֶם וְנִבּוֹן כְּמוֹן.”

ויאמר הַמֶּלֶךְ: חוּדִי.

ותאמר:

מְעִינֹ בְּעֶפֶר,

נָגַר כַּמִּים,

וּמְבִיט לַבַּיִת –

מה הוא?

ויען הַמֶּלֶךְ:

”נִפְטָ”.

ותחד עוד ותאמר:

סְעֵרָה עֲבָרָה

בְּרֵאשָׁה וּשְׁעָרָה –

וּתְנֹד וּתְכַף

גַּם צַעֲקָה מְרָה;

בָּה שְׁמֻחָה לְצִפּוֹר,

לְדָגִים בָּה צָרָה;

הִיא אֲבָל לַחַיִּים

וְלַמֵּתִים – תִּפְאָרָה –

מה היא?

ויען הַמֶּלֶךְ:

”פִּשְׁתָּה!”

ותנסהו עוד, ותצג לְפָנָיו אֶת שֵׁשֶׁת אֱלֹפֵי הַיְלָדִים וְהַיְלָדוֹת אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּם לְפָנָיָה וְתַחֲצֵם לְשִׁתִּי

מִחֲנוֹת, ותאמר:

”הֲכֵר נָא, מִי בָהֶם הַנְּעָרִים וּמִי הַנְּעֹרוֹת?”

וַיַּתְּבוּן הַמֶּלֶךְ עַד בּוֹשׁ וְלֹא יָדַע לְהַכִּיר, כִּי דָמוֹ כָּלָם זֶה לָזֶה בְּתֹאָרָם וּבְקוּמָתָם וּבְקוּלָם

ובבגדיהם. ויתחכם המלך ויצו לחלק להם מגדנות, אגוזים ותמרים. ויהיו מהם אשר אספו את המגדנות אל כנף בגדם, ומהם אשר בשו לעשות כזאת, ויצררון במטפחותיהם. ויאמר המלך: "אלה אשר נתנו את המגדנות בכנפות בגדיהם – נערים, ואלה הבושות – נערות." וכאשר אמר המלך כן היה.

ותוסף עוד מלכת שבא לנסותו בחידות ובמשלים סתומים וקשים מאלה, ויען שלמה על כל שאלותיה בחכמה ובתבונה רבה, לא היה דבר אשר נעלם ממנו. אז אמרה מלכת שבא:

"לא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני, והנה לא הגד לי החצי. אשרי עבדיך ואשרי עמך כי נתן להם אלהים מלך חכם וגדול כמוך." וביאנה שלמה להיכלו ויעש לה משתה גדול וישמח עמה ימים. אחרי כן נתן לה ולעבדיה מתנות וישלחנה בשלום ובכבוד.

פירושי מילים

וכטוב לב המלך ביין - המלך היה שמח משתיית היין.
 באפס יד ובאין נוהג בם - התכנסו מבלי שמישהו הוביל אותם או הנחה את דרכם.
 במריי - במרידותי, בחוצפתי.
 כמשפטה יום יום - כמנהגה מדי יום ביומו.
 אם לא ראיתם את-הארי ראו את רבצו - "אם לא ראיתם את האריה, הביטו על המקום בו הוא נוהג לשכב". משמעות הפתגם היא שדי לראות את מעונו של אדם כדי ללמוד עליו ועל אישיותו.

שאלות

1.

א. היכן היו הדוכיפתים כאשר המלך חיפש אותן?

ב. מה הייתה מטרת 'טיולן' בעולם?

2. מה גילו הדוכיפתים לשלמה?

3. "כשמע המלכה את דברי האיגרת ותחרד חרדה גדולה". מה גרם לה לחרדה כה גדולה?

4. לאחר המסע שארך שלוש שנים, בעמדה בשער העיר פגשה את שר הצבא וחשבה שהוא המלך.

א. באילו גינוני טקס השתמשה?

ב. מה אמרה לו? העתיקו את הפסוק והסבירו.

5. שלמה התרשם שמלכת שבא היא אישה ליפה וקיווה שהיא גם חכמה.

האם חידותיה הוכיחו את חכמתה?

6. "לא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני, והנה לא הגד לי החצי. אשרי

עבדיך ואשרי עמך כי נתן להם אלהים מלך חכם וגדול כמון."

למה, לדעתכם, מתכוונת מלכת שבא באמרה "לא הוגד לי החצי"?

פרקים י"א--י"ב: שקיעתה של ממלכת שלמה

פרקים י"א--י"ב מספרים על שקיעתה של ממלכת שלמה, ועל פילוגה לשתי ממלכות אחיות: יהודה וישראל. כל פרק מציג סיבה שונה לפילוג.

בפרק י"א מוצגת הסיבה התיאולוגית לפילוג - שלמה המלך חטא בכך שנשא נשים זרות רבות והתיר להן לעבוד אלוהים זרים בירושלים. שלמה לא היה נאמן לה' אלוהי ישראל ועל כך נענש בפילוג הממלכה.

בפרק י"ב מוצגת סיבה מדינית פוליטית לפילוג - עבודות הפיתוח הרבות של שלמה ומפעלי הבנייה שלו עלו בעמל ובממון רב. שבטי ישראל הצפוניים היו אלו שנשאו בעיקר העול ושילמו במסיהם ובעבודת כפיים כדי להקים את מפעלי הבנייה של שלמה. בנו של שלמה, רחבעם, גילה אטימות וקהות חושים לסבלם ולרגשי הקיפוח שלהם ועל כן הם מרדו בו והקימו ממלכה עצמאית בצפון ממלכת ישראל.

הסיבות שונות אולם חשוב להדגיש בפני התלמידים שהפילוג נובע ממעשיו של שלמה: הן ריבוי הנשים וקיום פולחן זר בירושלים והן הסבל של שבטי הצפון הם תוצאה של שגשוגה ושל עושרה של ממלכת שלמה ושל מדיניות המלך. לכן, למרות ששלמה היה מנהיג חכם ונבון והנהיג את ממלכתו להצלחות ולשגשוג, הוא חשף אותה גם לסכנות רבות מבית. ספר מלכים מדגים בפני הקורא שגם בזמנים של שגשוג, של עושר ושל הצלחה מדינית וכלכלית יש לנהוג בתבונה ובזהירות.

כמו כן, פרקים י"א-י"ב יכולים להוות בסיס לשיעור בכתובה היסטורית (היסטוריוגרפיה). בהמשך להערה ב' בפרק ג' אודות נישואי שלמה (לעיל, עמ' ?) כבר ראינו שכל אדם מתאר את ההיסטוריה

כראות עיניו. חשוב להדגיש בפני התלמידים שתיאור ההיסטוריה אינו אובייקטיבי וכל היסטוריון מתאר אותה בהתאם לאידיאולוגיה שלו, לדעותיו ולהשקפת עולמו. כך למשל, להתרקותה של ממלכת שלמה ולפילוגה מציג המחבר של ספר מלכים שתי סיבות: חטאים דתיים של שלמה (פרק י"א) ובעיות פוליטיות פנימיות כתוצאה ממדיניותו של שלמה וממדיניות בנו ויורשו רחבעם (פרק י"ב).

ניתן להדגים זאת לתלמידים באמצעות תרגיל מעל גבי עיתוני החדשות. כיצד עיתונים שונים מתארים את אותו הארוע (למשל החינמונים לעומת עיתון "הארץ"). לחילופין אפשר לבקש מהתלמידים לכתוב את פרשנותם לחדשות היום ולהשוות בין התשובות השונות.

פרק י"א פסוקים 1-13

פסוקים 1-13 בפרק י"א מפרטים את הסיבה התיאולוגית לשקיעתה של ממלכת שלמה. לבד מן ההסברים הנמצאים בספר לתלמיד בעמודים 000, אנו ממליצים להתעכב עם התלמידים על הנקודות הבאות:

- פסוק 4 מדגיש כי חטאו של שלמה היה 'לעת זקנתו'. בכך, המחבר מקל מעט מאחריותו של שלמה. פסוק זה 'מרכז' את הניגוד החד בין דמותו של שלמה כמלך צדיק, ישר וחכם וכמנהיג מוכשר כפי שהיא מתוארת בפרקים א'--ג' לבין החטא המפתיע בפרק י"א. כאילו רוצה לומר- במרבית ימי מלכותו היה שלמה מלך ישר וטוב כפי שתואר קודם. חטאיו בוצעו רק כאשר הזדקן, ואולי כבר לא עמד על דעתו. ניתן לדון עם התלמידים בסיבה להוספת פסוק זה (ראו גם שאלות 1-4 בעמוד 000 בספר לתלמיד).
- רצוי מאוד להשוות את המידע הנמסר על שלמה בפסוקים 1-8 ל'חוק המלך' בדברים י"ז, 14-20 ובעיקר בפסוקים 17-18 האוסרים במפורש על ריבוי נשים (ראו גם שאלה 5 בעמוד 00 בספר לתלמיד). 'חוק המלך' מחייב את מלכי ישראל לנהוג בצניעות - לא להרבות רכוש, לא להרבות עושר ולא להרבות סוסים. דונו עם התלמידים בשאלות המוסר המנהיגותי שמחבר המקרא מציב: מדוע על המנהיג לנהוג בצניעות? מה הסכנה במנהיגות ראוותנית? ניתן לדון גם במושגים 'ראווה' כנגד 'צניעות', ואף להביא דוגמאות ממנהיגי מדינת ישראל הגדולים שנהגו בצניעות: כגון בן גוריון שחי בבית פשוט בתל אביב ועבר לגור בצריף במדבר או יצחק בן צבי שקיבל את אורחיו בצריף, או מנחם בגין שחי בדירה צנועה בתל אביב ובחר במותו להיקבר עם פשוטי העם בהר הזיתים בירושלים ולא בחלקת גדולי האומה. לאחר הדיון בחשיבותה של הצניעות למנהיגים (גם כדוגמה אישית וגם כהדגמה שמנהיג לא מנצל את מנעמי השלטון) כדאי לשוב לדמותו

- של שלמה ולחטאיו ולהשוותם ל'חוק המלך' בספר דברים, וכן לעמוד על תכונות המנהיגות של מנהיגים גדולים שכשלו בשל חולשות אישיות (דוד, שמשון ועוד)
- סכמו את הדיון בחטאיו של שלמה באמצעות דיון במושג 'דוגמה אישית' (ראו גם שאלות 6--7 בעמוד?? בספר לתלמיד). דונו במשמעות המושג 'דוגמה אישית' והדגימו אותו באמצעות מנהיגים שונים: החל מההנהגה של המורה בכיתה, המדריך בתנועת הנוער, ראש העיר ועוד, וכלה בדוגמה אישית של מפקדים בצבא כלפי פקודיהם או של מנהיגי מדינה כלפי אזרחי המדינה. לבסוף, שובו לדמותו של שלמה ודונו בדוגמה האישית שהוא נתן לעם בתחומים שונים.

פרק י"א פסוקים 14--25

פסוקים אלה מספרים על שני מלכים שכנים לממלכת שלמה (הדד האדומי ורזון בן=אלידע הארמי) שהטרידו את ממלכת שלמה. ההטרדות של המלכים הזרים הן, לדעת פסוקים אלה, תוצאה ישירה של חטאי שלמה. בפסוקים אלה נאמר שרזון בן=אלידע הציק לממלכת שלמה כל ימיו ומאידך נאמר בהם ששלמה חטא בסוף ימיו בלבד.

אפשר לסקור קטע זה בקצרה ואולי לתת לתלמידים להשלים את עיקרו באמצעות חלק מהשאלות כעבודת בית בלבד. חשוב להדגיש בפני התלמידים כיצד אירועים פוליטיים המקובלים בין ממלכות ואימפריות (כגון מרידות, סכסוכי גבול ומלחמות) מוצגים במקרא כעונש על חטאי שלמה (ראו שאלות 4--6 בעמוד 000 בספר לתלמיד).

פרק י"א פסוקים 26--28 ופסוק 40

'השטן השלישי' שהקים ה' לשלמה כעונש על חטאיו לא היה מלך זר אלא מישהו מתוך ממלכתו שלו, ויתרה מזאת, היה זה אחד משריו הבכירים- ירבעם בן=נבט. אנו ממליצים ללמד את פסוקים 26--28 עם פסוק 40 ברצף (ולדג, בשלב ראשון, על נבואת אחייה השילוני אשר בתוך) משום שאלה הפסוקים המציגים את ירבעם, והם גם יכינו גם את הרקע למרד בממלכת שלמה מפרק י"ב.

חשוב להדגיש בפני התלמידים שעבור מפעלי הבנייה הגדולים והמפוארים של שלמה ובהם גם בניית המקדש (!!) העם נאלץ לשלם מסים כבדים גם בכסף וגם בעבודה קשה (עבודות למען המלך נקראת בתנ"ך 'סבל'). ירבעם היה בן שבט אפרים והיה אחראי על מס העבודה של בני אפרים ובני מנשה. למעשה, היה עליו להעביד בפרך את בני משפחתו ואת בני שבטו למען מפעלי הבנייה של

שלמה. יש בכך כדי להסביר את הרקע למרד שלו בשלמה (שפרטיו אינו מובאים בתנ"ך) ואת בריחתו למצרים (פסוק 40). שימו לב לשאלות 1--4 בעמוד 000 בספר לתלמיד המדגישות את הקונפליקט הפנימי בדמותו של ירבעם. אנו ממליצים במיוחד על ההפעלה היצירתית בשאלה 4 הדורשת מהתלמידים לנסות להבין את רגשותיהם של האנשים העובדים בפרך למען שלמה. במסגרת החינוך הלשוני הדגישו בפני התלמידים את הביטוי 'וירם יד במלך' מפסוק 26 ולמדו ביטויים נוספים המכילים את איבר הגוף 'יד' משאלה 6 בעמוד 000 בספר לתלמיד.

פרק י"א פסוקים 29—39

בפסוקים 29--39 מצויה נבואה אלוהית מפי הנביא אחיה השילוני לירבעם בן=נבט. אחיה מנבא את המרד של ירבעם בבנו של שלמה. אחיה מבצע בפני ירבעם מעשה סמלי של קריעת גלימה כסמל לקריעת הממלכה מידי בנו של שלמה. שלושה עניינים חשובים יש להדגיש בלימוד הנבואה:

א. בית דוד לא יאבד את הממלכה כולה, אלא רק חלק ממנה (החלק הגדול). צאצאיו של שלמה ימשיכו למלוך בירושלים על חלק הממלכה הקטן יותר בזכות הנאמנות של ה' להבטחות שנתן כבר לדוד, מייסד הממלכה.

ב. הפילוג יתרחש רק בימי בנו של שלמה ולא בימי חייו של שלמה.

ג. ירבעם בן=נבט יזכה למלוך על הממלכה שתתפלג מתוך ממלכת שלמה, אך זאת רק אם ישמור את חוקי ה' ואת מצוותיו.

אנו ממליצים מאוד להטיל על התלמידים את אחת המשימות היצירתיות המובאות בשאלה 2 בעמוד 00 בספר לתלמיד.

פרק י"ב פסוקים 1--24

פסוקים אלה מביאים את הסיבה המדינית--חברתית לפילוג הממלכה. שבטי הצפון ביקשו מרחבעם, בנו של שלמה, להקל מסבלם. רחבעם סירב והם מרדו בו והקימו ממלכה עצמאית בהנהגתו של ירבעם בן=נבט. הסיפור על 'עצת הזקנים' ועל 'עצת הילדים' לרחבעם הוא מן המפורסמים בתנ"ך ויש לוודא כי התלמידים מבינים אותו ואת משמעותו. יש לעמוד על הנקודות הבאות בלימוד סיפור המרד של שבטי הצפון ברחבעם בן=שלמה:

- אשמתו של שלמה: דווקא הפיתוח והשגשוג של ממלכת שלמה הם מן הגורמים למרד. שלמה לא היה מנהיג צנוע והוא התפאר במעשי בנייה רבים שגבו מחיר כבד מנתיני

ממלכתו, עד שאלו לא יכלו לשאת זאת יותר. חשוב מאוד להדגיש את שני הצדדים למנהיגות שלמה - החיובי והשלילי.

- עצת הזקנים מול עצת הילדים: העצות שנותנים היועצים לרחבעם מייצגות שתי תפיסות שונות על מהות הממלכה והמדינה ועל תפקידו של השליט (ראו גם עמוד 00 בספר לתלמיד). לפי גישת הזקנים- הממלכה היא כלי לשרת את תושביה. המלך הוא מנהיג שאמור לדאוג לבני עמו ולרווחתם. גישה זו מאפיינת מדינות דמוקרטיות--ליברליות בעולם ובהן גם מדינת ישראל הרואה במדינה כלי חברתי להשגת מירב האושר והרווחה של תושביה. לעומתם, עצת הילדים משקפת גישה לפיה המנהיג הוא המדינה ('המדינה זה אני' כדברי המלך הצרפתי העריץ לואי ה-14), ועל כל תושבי הממלכה והנתינים למלא את דרישות המלך ולדאוג לרווחתה של המדינה עצמה. גישה זו מאפיינת משטרים פשיסטיים שהעמידו את טובת המדינה מעל טובת האזרחים. יש להציג שתי גישות אלו לתלמידים, לדון ביתרונות ובחסרונות של כל אחת מהן ואז לשוב לדיון בעצות הזקנים והילדים מן המקרא ולשאול: מדוע כשלה הגישה הפשיסטית מול הגישה הליברלית של הזקנים.
- ניתן לדון, במסגרת הזמן, עם התלמידים במושג 'רווחה'. ראשית - לחלץ שורש (ר.ו.ח) ולעמוד על משמעותו; להציג מילים נוספות בשורש זה: רווח, הרוויח וכו'; ביטוי לשון: אנחת רווחה, מדינת רווחה, רווח לו. לסיום, לדון במשמעות של רווחת האזרחים: מהי רווחה לאזרחים, כיצד מדינה יכולה לדאוג לרווחת אזרחיה (הבטחת ביטחון ושגשוג, הבטחת הכנסה ועזרה לעניים ולמתקשים, ביטוח לאומי, הבטחת חינוך) ומה נדרשים האזרחים לתת למדינה בתמורה (תשלומי מסים, שירות צבאי או שירות לאומי, מילואים). אפשר לדון בשאלה – האקטואלית מתמיד - מהו הגבול בין דאגת המדינה לאזרחיה ובין אחריותם של האזרחים לחייהם. בתום הדיון יש לשוב לתנ"ך ולהציג את המסקנות מהדיון במושג רווחה מול סיפור 'סבל בית יוסף' ומול הדרישה להקל מהעומס של שבטי אפרים ומנשה.
- סיפור הפילוג של יהודה וישראל מכיל ביטויים ומטבעות לשון בבחינת נכסי צאן ברזל. יש לאסוף את כולם, להסביר את משמעותם לתלמידים ולתרגל אותם (או ללמדם על פה). להלן הביטויים: עול (עמוד 00 בספר לתלמיד, וצירופי לשון עם עול בעמוד 000); "קִטְנֵי עֲבָה מִמֶּתְנֵי אָבִי" (עמוד 000 בספר לתלמיד); "אָבִי יִסֵּר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים וְאָנִי אֵיִסֵּר אֶתְכֶם בְּעֶקְרָבִים" (עמוד 00 בספר לתלמיד); "מֵה-לָנוּ חֶלֶק בְּדָוִד וְלֹא-נַחֲלָה בְּבֶן-יִשִׁי לְאֵהָלֶיךָ יִשְׂרָאֵל" (עמוד 000 בספר לתלמיד).

- בספר לתלמיד ישנם פרטי מידע נוספים רבים הקשורים לסיפור הפילוג. במסגרת הלימודים הבין-תחומיים ניתן להרחיב עליהם את הדעת וכן להטיל עבודות סיכום על התלמידים כשיעורי בית. למשל, מידע על העיר שכם בעמוד 000 בספר לתלמיד; מידע על העקרב בעמוד 000 בספר לתלמיד.

פרק י"ב פסוקים 25--35

פסוקים אלה מספרים על מעשיו הראשונים של ירבעם כמלך ישראל. מעשים אלו מכוונים לביסוס שלטונו כשלטון נפרד מממלכת יהודה ומבית דוד. דונו עם התלמידים בתיקוני ירבעם לפי שאלות 1--5 בעמוד 000 בספר לתלמיד. כדאי אף להשוות את מעשיו הראשונים של ירבעם כמלך ישראל למעשיו הראשונים של דוד לאחר שעלה למלוכה. כמו דוד, גם ירבעם בנה בירה חדשה שתהיה קשורה בשמו ובשם שושלתו ולאחר מכן קבע מקומות פולחן חדשים. כך גם דוד כבש את ירושלים ואז העלה אליה את ארון ה'. דונו במשמעות של מעשים אלה לגיבוש העם, הממלכה והשלטון.

עלייתה ונפילתה של ממלכת שלמה – סיכום (עמודים ??-?? בספר לתלמיד)

הסיכום המובא בספר לתלמיד חשוב מאין כמוהו, ואנו ממליצים לקרוא אותו עם התלמידים בכיתה. לאחר הקריאה יש לדון לפחות בחלק מהנקודות הבאות:

- דמותו של שלמה המלך - סגנון מלכותו לעומת סגנון מלכותו של דוד, יתרונותיו וחסרונותיו, שלמה ודרכו בשלטון ביחס ל'חוק המלך' מספר דברים והחשוב מכול - כיצד דווקא יתרונותיו של המלך שדאג לשגשוג ולפיתוח הממלכה הפכו לחסרונותיו חטא הנשים הזרות והכבדת העול על העם.
- לימוד בין-תחומי באמצעות תרגיל מיומנויות מפה: התבוננו עם התלמידים במפה בעמוד 000 בספר לתלמיד המתארת את גבולותיהן של ממלכות ישראל ויהודה ואת שטחן. עמדו עם התלמידים על המאפיינים הגאוגרפיים של שתי הממלכות: למי מהן שטח גדול יותר, מה מאפיין את שטחי ישראל (הם כוללים עמקים פוריים ומישור) לעומת יהודה (בעיקרה הררית ומדברית); בשטח איזו מהממלכות עוברות דרכי מסחר בין=לאומיות ראשיות ('דרך הים' ו'דרך המלך' עוברות בישראל, ביהודה אין דרכים בין=לאומיות); למי מן הממלכות יש יציאה לים (ישראל). המסקנה הברורה היא שישראל תהיה חזקה יותר

ומשמעותית יותר בזירה הבין-לאומית מאשר יהודה. מרכזיותה של ישראל היא גם חיסרון: היא תסתבך במלחמות רבות, תסבול מחוסר יציבות שלטונית, שושלות מלוכה רבות ימלכו בה עד חורבנה השלם. יהודה, לעומתה, תישאר ענייה יותר ונידחת יותר, אך חסרונות אלו יקנו לה יציבות שלטונית (מלכות רצופה של בית דוד) והיא תשרוד זמן רב יותר מישראל.

- כדאי להטיל על התלמידים עבודת סיכום הכוללת חלק משאלות הסיכום 1--5 בעמוד 000 בספר לתלמיד או את כולן.

אחאב מלך ישראל ואלהו הנביא (עמודים 000 בספר לתלמיד)

קטע זה בספר לתלמיד הוא הקדמה לסיפורי אלהו ואחאב אותם ילמדו התלמידים בפרקים ט"ז, י"ז, י"ח, י"ט וכ"א. הקדמה זו מכילה מספר נושאים חשובים להבנת המסופר בפרקים אלו:

- הרקע ההיסטורי לימי מלכותו של אחאב. רקע זה כולל את הצגת דמותו של עמרי, אביו של אחאב, ואת פועלו כמלך ישראל. הרקע ההיסטורי הזה נועד להשלים לתלמידים את התמונה ההיסטורית שנקטעה בשל דילוג על מספר פרקים בספר מלכים. בתוך כך, התלמידים יבינו גם את הרקע לסיפורים שהם עתידים ללמוד על מלכים אלו כגון הקמת שומרון כבירת ישראל, גדולתה של הממלכה בימי עמרי ועוד.
 - הצגת גיבורי הסיפורים של הפרקים הבאים - אלהו ואחאב.
 - פרק הקדמה זה מכיל גם מידע על נושאים נוספים הקשורים לסיפורי אלהו ואחאב כגון העיר שומרון, מצבת מישע ההיסטורית ועוד.
- אנו ממליצים לעבור עם התלמידים על פרק הקדמה זה, אם כי אין טעם להקדיש ללימודו זמן רב מדי. חשוב לעמוד על הנקודות העיקריות ואולי להטיל על התלמידים כשיעורי בית שאלות אחדות מתוך פרק זה כדי לוודא שהבינו את העניין לאשורו.

פרק ט"ז פסוקים 29--33

פסוקים אלה הם פסוקי הפתיחה למלך אחאב. חשוב שהתלמידים יכירו בשלב זה את המושגים "פסוקי פתיחה" ו"פסוקי סיום" המופיעים במבואות של הספר לתלמיד בעמוד 000. חשוב שיבינו

את משמעותם למבנה ספר מלכים ואת הפרטים הנמסרים בהם כולל משמעותה של הערכת הנאמנות לה' (חשוב ללמוד עד שלב זה את הפרק הרלוונטי במבוא ולתרגל אותו עם התלמידים!). פסוקי הפתיחה של אחאב מתארים אותו כמלך החוטא ביותר מכל מלכי ישראל. רשימת חטאיו מפורטת בפסוקים 31--33 ואלו הם: הוא המשיך את פולחן העגלים שייסד ירבעם בן-נבט בבית אל ובדן (עבודת ה' במקדשים האסורים אותה המשיכו כל מלכי ישראל); הוא נשא לאישה בת מלך זר שעובדת את האל בעל; הוא עבד את האל בעל לצד עבודת ה' במקדשי העגלים; הוא בנה מקדש לבעל בשומרון; הוא עשה אשרה ועבד את האלה אשרה.

הספר לתלמיד כולל הסברים על האלים בעל ואשרה ועל פולחנם בעמוד 000 (ובכלל זאת ביטוי לשון רלוונטי - 'גידולי בעל' בעמוד 000).

כדאי שהתלמידים יענו על השאלות 1--4 (ולפחות על שאלות 1--2) בעמוד 000 בספר לתלמיד, המסבירות את המידע על אחאב מפסוקי הפתיחה שלו ואת חטאיו כלפי ה'.

בהמשך נמצא הסבר מפורט על דמותו ההיסטורית של המלך אחאב. בשונה מהתמונה שמצייר המחבר המקראי של מלך חוטא ואכזר, נראה שמבחינה היסטורית היה המלך אחאב אחד המלכים החשובים והגדולים בתולדותיה של ממלכת ישראל. בדומה לשלמה המלך, הוא נהנה בימיו ממעמד בין-לאומי, מעושר ומשגשוג. חשוב ללמד את התלמידים גם על אחאב ההיסטורי ובהמשך נערוך השוואה בין דמותו ההיסטורית של אחאב לבין דמותו המתוארת במקרא ונסה להבין מניין נובעים ההבדלים ביניהן. ההשוואה בין דמותו ההיסטורית של אחאב כמלך רב פעלים שהגדיל את גבולה של ממלכת ישראל, הפך אותה למעצמה מקומית והיה שותף בכיר בהתארגנויות פוליטיות בין לאומיות באזור תוך שהוא מעשיר את הממלכה ואת תושביה לבין דמותו במקרא כמלך החוטא ביותר, כחדל אישים הסר למרותה של אשתו הזרה היא מעניינת ביותר וחשוב לערוך אותה עם התלמידים במהלך הלימוד של אחאב ובסיכום הפרשיות אודותיו.

גם כאן נחשף בפנינו טפח מאופי הכתיבה ההיסטורית של המחבר המקראי. שימו לב שחטאי אחאב בנישואים לנשים זרות ובהקמת מזבחות פולחן לאלים זרים בבירתו אינם שונים מחטאי שלמה כפי שאלו מתוארים בפרק י"א 1-5. גם התעמרותו של אחאב בנבות (מל"א כ"ב) אינה שונה בהרבה מהטענות של שבטי ישראל כלפי יחסם של שלמה ורחבעם אליהם (במל"ב י"ב). ועדיין, בעבור המחבר של ספר מלכים שלמה הוא ממלכי ישראל הטובים ביותר שחטא רק ל"עת זקנתו" ואילו אחאב הוא המלך הגרוע ביותר, וזאת על אף ההוכחות המדעיות להצלחתו הפוליטית, הכלכלית והמדינית. כדאי לדון עם התלמידים בהבדלים אלה. שנובעים ממספר סיבות אפשריות:

- א. המחבר סיכם את ההיסטוריה זמן רב לאחר ההתרחשות של האירועים והוא אולי לא ידע על הצלחותיו המדיניות, הפוליטיות והכלכליות של אחאב. לעומת זאת, הוא ידע רק שאחאב היה חוטא, הכיר את פרשיות אליהו הנביא הקנאי לה' ואת פרשת כרם נבות ולכן חרץ את דינו של אחאב לשבט.
- ב. המחבר, שסיכם את ההיסטוריה מירושלים, ראה בכל מלכי ישראל חוטאים בכך שסטו מפולחן ה' במקדש בירושלים וסגדו לעגלים בדרך ובבית אל לאחר מלכותו של ירבעם בן נבט. על כן, חטאו של אחאב חמורים בהרבה מאלו של שלמה בעיני המחבר.
- ג. אולי המחבר ידע על גדולתו של אחאב והעדיף להעלים זאת מחיבורו כדי ליצור את התמונה המתבקשת בעיניו? גם זו אפשרות, אם כי מבחינה היסטורית חוקרים רבים שוללים אותה. כך או כך שווה להעלות גם אותה בפני התלמידים.

פרק י"ז: שלושה סיפורי ניסים על אליהו

פרק י"ז מספר שלושה סיפורים על אליהו הנביא, ובכל אחד מהם מתואר נס: הנס הראשון - כוחות הטבע - נחל כרית והעורבים - מצילים את אליהו; הנס השני - כד הקמח וצפחת השמן של האישה האלמנה שנתנה מחסה לאליהו אינם מתכלים; הנס השלישי - אליהו משיב לחיים את בנה המת של האישה האלמנה שהצילה אותו.

שלושת הנסים מתרחשים בעת שה' העניש את הארץ בצורת קשה כתוצאה מחטאי אחאב ומחטאם של בני ישראל בעבודת הבעל. שלושת הנסים קשורים במעשים או באנשים שהצילו את אליהו בזמן שנמלט והסתתר מפני אחאב ואיזבל.

כל אחד מהנסים מציג פן מסוים בדמותו של אליהו, ושלושת סיפורי הנסים בפרק י"ז מכינים אותנו לקראת פעילותו של אליהו נגד אחאב ואיזבל בפרקים י"ח-כ"א. אנו ממליצים ללמוד כל סיפור בנפרד, לסכם את מאפייניו ולבסוף לדון בתרומתו להתפתחות דמותו של אליהו.

פרק י"ז פסוק 1

פסוק זה הוא ההקדמה לסיפורי אליהו בפרקים י"ז-י"ח. ה' הטיל על הארץ בצורת קשה ועצר את הגשמים. בשלב זה לא מסופר מדוע הגיעה הבצורת אך ברור שעונש זה הוא תוצאה של חטאי אחאב ושל חטאיהם של בני ישראל בעבודת אלילים זרים ובעיקר - בעבודת האל בעל ששמה נקשר בהורדת גשמים!). יש להדגיש לתלמידים שדווקא הבצורת מסמלת מדוע עבודת הבעל אינה יעילה

ומדוע בעל אינו אל אמת לעומת ה' אלוהי ישראל. שאלות 1-4 בעמוד 000 בספר לתלמיד מובילות את התלמיד למסקנות באשר לסיבות לבצורת.

בצורת ומשק המים בישראל – פרק הרחבה

הבצורת היא תופעה מוכרת מאוד במחוזותינו ויש לה השפעה ישירה על החיים הפרטיים ועל החיים הלאומיים במדינת ישראל בעבר ובהווה. בשנים האחרונות נתונה ישראל בבצורת קשה לאחר כמה שנים של חורפים שחונים (2004--2008). מצוקת המים נקשרת גם להתחממות הגלובלית של כדור הארץ כתוצאה מפליטת גזי חממה. דווקא בשעה קשה זו חשוב מאוד לחנך לחיסכון במים ולהסביר לתלמיד את מערכת המים בישראל, את מאפייניה ואת בעיותיה. אנו ממליצים מאוד ללמד את פרק ההרחבה בנושא זה בעמוד 00-00 בספר לתלמיד. הפרק כולל גם מידע על משק המים בישראל (בעיותיו, מבנהו, חברת 'מקורות' ו'המוביל הארצי') ובכך הוא נקשר ללימודי מולדת וציונות. יש להציג את 'המוביל הארצי' כפרויקט לאומי ולעמוד על חשיבותו להתפתחותה של מדינת ישראל ולחזון הציונות. הפרק כולל גם מידע כללי על הבצורת ועל הדרכים השונות להילחם בה בדגש על הצורך להנהיג חיסכון במים, ובכך הוא קשור לחינוך למשמעת המים שהוא כה חשוב בימינו). אנו ממליצים לעסוק בפרק הרחבה זה לא רק במסגרת שיעורי תנ"ך אלא ללמדו גם בשיעורי חברה ומולדת ולקשור אותו לבצורת המתוארת במלכים א' י"ז--י"ח. אפשר אפילו לערוך מיזם בית ספרי בנושא חינוך לחיסכון במים לפי מיטב ההצעות בספר לתלמיד.

פרק י"ז פסוקים 2--7

- הסיפור הראשון - אליהו מסתתר בנחל כרית ואלוהים מכלכל אותו ומציל אותו בדרך נס (הוא שותה ממימי הנחל והעורבים מביאים לו מזון). שתי נקודות חשובות לסיפור זה:
- לא ברור מדוע אליהו נאלץ להסתתר. אבל אפשר להעלות בפני התלמידים את האפשרות שהוא נאלץ להסתתר מפני אחאב ואיזבל משום שהיה נאמן לעבודת ה' ונלחם בפולחן הבעל (כפי שהצגנו בהקדמה לסיפורי אליהו ואחאב בעמוד 00 בספר לתלמיד).

- בסיפור הראשון מודגש פן מסוים ביחסי אליהו ואלוהים: אליהו נאמן לה' ומציית לו ללא כל היסוס וללא שאלות נוספות. צייתנות ונאמנות עיוורת לה' מאפיינות את דמותו כאן ויש להדגיש זאת.
- כדי להבהיר שתי נקודות אלו ניתן להיעזר בשאלות 1--3 בעמוד 00 בספר לתלמיד.

פרק י"ז פסוקים 8--16

- הסיפור השני הוא סיפור נס כד הקמח וצפחת השמן. אישה אלמנה זרה מצילה את אליהו, מסתירה אותו ומכלכלת אותו, ובתמורה אלוהים דואג לכל מחסורה ולמזונה בתקופה קשה של בצורת. נקודות חשובות להדגשה בסיפור:
- המשמעות התיאולוגית של הבצורת הבצורת פוגעת גם בתחום שמחוץ לממלכת ישראל שם נהוגה עבודת הבעל. כוחו של אלוהים אינו מוגבל לישראל בלבד אלא תקף גם בארצות אחרות ובעמים אחרים. חשוב לציין בפני התלמידים שארץ צידון בה מתגוררת האלמנה היא גם ארצה של איזבל שהנהיגה את עבודת הבעל בישראל.
 - המשמעות החברתית של הבצורת - העניים והנזקקים הם הנפגעים העיקריים מהבצורת ולא דווקא השכבות החזקות בחברה או שכבת ההנהגה. דווקא האישה האלמנה שאין לה מאומה היא זו שעמדה לשלם את המחיר של הבצורת הנוראה, שמלכתחילה היא עונש על מעשיהם של המלך ושל המלכה.
 - המשמעות האישית של הבצורת לאליהו – אליהו נאלץ לברוח מעמו, להסתתר, לנדוד ולהגיע לאישה זרה. ראו עמוד 00 בספר לתלמיד.
 - היחסים בין ה' לבין אליהו כפי שהם משתקפים בסיפור זה - אלוהים ממשיך לדאוג לאליהו, אך בסיפור זה ישנה עליית מדרגה ביחסיהם: אלוהים עוזר גם לכל מי שעוזר לאליהו, גם אם הוא זר ואינו ישראלי. אליהו שומר על נאמנותו לאלוהים וממשיך לעשות כדברו.

פרק י"ז פסוקים 17--27

זהו הסיפור השלישי והאחרון והוא כולל את הנס האחרון - החייאת בנה המת של האלמנה. המשמעות שיש להבהיר לתלמידים:

- הקשר האינטימי בין ה' לבין אליהו - אליהו פונה בבקשת עזרה לאלוהים, ואף צועק עליו ואלוהים נשמע לו. הפרק מתחיל בתיאור אליהו שנשמע לקולו של ה' ומסתיים בה' שנשמע לקולו של אליהו. זוהי התפתחות ביחסים שבין השניים והיא מכינה אותנו להמשך הסיפור בו אליהו יבקש מה' להראות את כוחו לכל העם. כעת אנו יודעים שה' מסייע לאלהו לא רק בדרך פסיבית (שולח אנשים/בעלי חיים שיצילו אותו) אלא אף בדרך אקטיבית (פועל בעצמו לפי בקשותיו של אליהו) כדי לסייע לו במאבקו נגד פולחן הבעל. כדאי מאוד לבקש מהתלמידים להשיב על שאלות 1-5 בעמוד 00 בספר לתלמיד ברוח דברים אלה.

אליהו במסורת ובתרבות – פרק הרחבה

פרק י"ז מציג את סיפורי הנסים של אליהו. דמותו הפלאית של אליהו חדרה אל המסורת היהודית ומופיעה בה בצורות רבות, ובהן גם בשירה העברית המודרנית. לדעתנו, כדאי מאוד להציג דברים אלה לתלמידים, ולהראות להם כיצד הסיפורים המקראיים על אליהו התפתחו במסורת היהודית. פרק ההרחבה כולל דוגמאות על דמותו של אליהו במסורת היהודית (בשבת, בפסח, בטקסי ברית המילה) ולצדן שני שירים מן השירה העברית החדשה הקשורים לאלהו או לנסים שביצע. ניתן ללמד קטעים שונים מפרק הרחבה זה ואף ללמד במסגרת שיעורי חברה או שיעורי ספרות כדי להשלים לתלמידים את דמותו של אליהו מזווית נוספת ולגעת, בתוך כך, בתחומי ידע נוספים.

פרק י"ח

זהו אחד הפרקים היותר מוכרים מספר מלכים ואחד הסיפורים המזוהים ביותר עם דמותו של אליהו הנביא. הפרק ארוך ולכן חשוב מאוד ללמד אותו כפי שהצענו בספר לתלמיד, בחלוקת הפרק לנושאים.. במהלך לימוד הפרק חשוב מאוד לתת דגש לחינוך הלשוני. הפרק כולל שלושה ביטויי לשון שיש להסביר את משמעותם לסיפור אליהו ואת השימוש בהם בעברית בת ימינו. ביטויים אלו הם: 'עוכר ישראל', 'עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים', 'שינס מותניו'. לכל אחד מהביטויים מצורף הסבר מתאים בספר לתלמיד.

פרק י"ח פסוקים 1-4

ה' מחליט לסיים את הבצורת במפגש בין אליהו לבין אחאב. כך נפתח הפרק. חשוב להבהיר לתלמידים את משמעות המפגש. עד כה אליהו נמלט מפני אחאב, וכעת, כנציגו של האל, הוא עתיד להתמודד עם המלך ולהתעמת איתו.

פסוקים 2-4 מוסיפים פרטי רקע החשובים להשלמת הסיפור:

- לראשונה אנחנו למדים על כך שאיזבל, אשתו הזרה של המלך, רדפה את נביאי ה'. יש להבהיר לתלמידים שזו הסיבה שבגללה אליהו נמלט.
- עובדיהו הציל את נביאי ה' בדרך דומה לזו שבה הציל ה' את אליהו. כדאי להשוות בין שני המקרים לפי שאלות 1-5 בעמוד ?? בספר לתלמיד. בתוך כך, יש לאפיין את דמותו של עובדיהו עצמו. המקרא מרמז על דמיון בינו לבין אלוהים יותר מאשר על דמיון בינו לבין אליהו. חשוב להדגיש בפני התלמידים את ההבדל בין אליהו לבין עובדיהו. לכל אחד מהם הייתה דרך שונה להילחם באחאב ובאיזבל. אליהו נמלט ואילו עובדיהו נשאר ופעל בסתר להציל את תומכי ה'.

פרק י"ח פסוקים 5-16

פסוקים אלה מספרים על המפגש של אליהו עם עובדיהו. חשוב לשרטט באמצעותם את דמותו של המלך אחאב. מהשיחה בין אליהו לבין עובדיהו אנו לומדים רבות על דמותו של המלך אחאב, שעד כה טרם הופיע בסיפור כלל!! יש להדגיש נקודות אלה באמצעות השאלות 1-5 בעמוד 00 בספר לתלמיד (ובעיקר שאלה 2):

- אחאב יוצא עם עובדיהו לחפש מזון לבהמותיו בזמן שכל תושבי הממלכה ואף תושבי ממלכות שכנות נאנקים ברעב בשל הבצורת. אחאב מצטייר כמלך שמתנכר לנתיניו ודואג יותר לבעלי החיים שבחצרו מאשר לבני עמו.
- עובדיהו מפחד שאחאב יהרוג אותו בגלל אליהו. מכאן אנו למדים שאחאב הוא מלך אלים ואכזרי שלא יהסס לפגוע גם באנשים הקרובים לו ביותר. חשוב להדגיש נקודות אלה משום שהן מכינות את הרקע לדמותו של אחאב בפרשת כרם נבות בפרק כ"א.

פרק י"ח פסוקים 21-40

פסוקים אלה מתארים את התחרות של אליהו בנביאי הבעל בכרמל.

יש ללמד את פרטי התחרות על פי רמת ההבנה של התלמידים, וניתן להיעזר לשם כך בשאלות המנחות 1--5 בעמוד בספר לתלמיד. חשוב מאוד להזכיר גם את הרג נביאי הבעל על ידי אליהו. יש להתייחס לכך בביקורתיות שהרי האמונה בה' אינה כוללת רצח של 'לא מאמינים'. רצח נביאי הבעל חושף צד קנאי ואלים בדמותו של אליהו, אשר התלמידים ימשיכו להיחשף אליו גם בפרק י"ט.

פרט לכך יש לתת שני דגשים מתחום הלימוד הבין-תחומי:

- דגש לשוני: המשפט 'עד מתי אתם פוסחים על שני הסעיפים', יש להסביר את הפירוש המילולי שלו בסיפור אליהו ואת השימוש הנעשה במשפט זה בעברית בת ימינו. היעזרו בהסברים בספר לתלמיד בעמוד 000.
- דגש גאוגרפי: הסיפור על אליהו בכרמל הוא הזדמנות מתאימה להכיר לתלמידים את רכס הכרמל ואת מאפייניו. ראו את ההסברים בספר לתלמיד בעמוד 000 והיעזרו במפה המצורפת בעמוד 000 בספר לתלמיד.

פרק י"ח פסוקים 41--47

פסוקים אלה מספרים על שבירת הבצורת ועל השינוי שחל ביחסים בין אליהו לבין אחאב. לאחר המאבק בנביאי הבעל ולאחר ההכרה בה' אלוהי ישראל, אליהו מכבד את אחאב כמלך ישראל. חשוב מאוד להדגיש זאת בפני התלמידים כהכנה לקראת פרק י"ט. בפסוקים אלה מופיע מטבע לשון חשוב 'שינס מותניו' וראו את ההסבר לכך בעמוד בספר לתלמיד.

פרק י"ט פסוקים 1--8

פרק זה עוסק בהתגלות האלוהית לאליהו על הר חורב. בראשיתו אנו פוגשים את אליהו במר ייאוש, כשהוא שוב נמלט למדבר מפני זעמה של איזבל. כדאי לשוחח עם התלמידים על אופיו של אליהו כפי שהתגלה בפרקים י"ח--י"ט: אליהו קנאי לעבודת ה'. בגלל קנאותו הוא מהיר זעם וקָחָה, מחד, אך גם מתייאש במהרה, מאידך. דונו עם התלמידים בייאוש של אליהו: ממה הוא נובע? כיצד חש אליהו? איזה דרכים נוספות עמדו לרשותו לאחר הנס בכרמל כדי להתמודד עם איזבל? על מה מעידה העובדה שהוא בחר להימלט ולבקש את נפשו למות?

פרק י"ט פסוקים 9--18

בפסוקים אלה נגלה ה' לאליהו בהר חורב ובשיחה ביניהם מתחדדים קנאותו של אליהו, מחד, ויאושו, מאידך. שאלות 1--4 בספר לתלמיד חשובות מאוד ומבהירות עניינים אלה. נימה של ביקורת נשמעת בפנייה של ה' אל אליהו בפסוק 9: "מה-לך פה אֵלֶיָהוּ?" תשובת אליהו בפסוק 10 אינה מדייקת בתיאור המציאות שהכרנו מפרק י"ח וגם בכך משתקף ייאושו העמוק של אליהו. ההתגלות של ה' בקול דממה דקה גם היא ביטוי לביקורת על אליהו הנביא (ראו בספר לתלמיד עמוד 00). אך אלוהים חוזר על שאלתו מפסוק 9 ואליהו משיב לו את אותה התשובה ומוכיח שהוא לא הבין דבר.

בשלב זה הבין ה' שייאושו של אליהו גדול ואין ביכולתו להמשיך במשימתו והוא מטיל עליו שליחות - למנות לו יורשים.

ההתגלות של ה' לאליהו בסיני מזמנת השוואה עם ההתגלות למשה בהר סיני. חשוב מאוד למלא עם התלמידים את הטבלה בעמוד 00 בספר לתלמיד, שם נערכת השוואה בין משה לבין אליהו. בשני המקרים מקום ההתגלות זהה, ההתגלות קשורה בצום של 40 יום ו-40 לילה וסיבת ההתגלות היא חטאי העם. אולם כאן עולה גם ההבדל הגדול בין דמותו של משה לזו של אליהו. בעוד שאליהו מתיימש מהעם ומבקש מה' במובלע להעניש אותו, משה מגן על העם ומוותר על עצמו לפני ה' למען העם. דונו עם התלמידים בהבדלים בין הגישה של משה לזו של אליהו ונסו למצוא הסבר לגישתו של אליהו. נראה שהעובדה שאליהו היה קנאי לה' הובילה אותו לגישה כללית של 'הכול או כלום'. מרגע שנכשל בקרב הוא, למעשה, מוותר על המערכה כולה ואינו מוכן להמשיך בשליחותו.

בהזדמנות זו עליכם ללמד את התלמידים את מושג הקנאות. בספר לתלמיד בעמוד 00 מובאים הסברים לשני הפירושים ולשימושים של השורש ק.נ.א בלשון העברית (קנא ל-, קנא ב-). דונו בתלמידים במושגים אלה, השתמשו בדוגמאות היסטוריות ובשאלות 1--7 בעמוד 000 בספר לתלמיד כדי לחדד אותם.

פרק י"ט פסוקים 19--21

נאליהו ואלישע ומינוי אלישע לממשיכו של אליהו הם נושאי הפסוקים האלה. כבר כאן מתפתחים יחסי מורה--תלמיד בין אלישע לבין אליהו והם עתידים להתחדד במלכים ב' פרק ב'. שימו לב לתגובתו של אלישע.

פרק כ"א

פרק זה מספר את פרשת נבות היזרעאלי והוא מן המפורסמים בסיפורי התנ"ך. הפרק מעלה שורה של נושאים הנוגעים לענייני יום יום רבים ורלוונטיים עד ימינו ובהם: ערכו הרגשי של רכוש לעומת ערכו הכספי; גבולות השלטון וגבולות הכוח של מנהיג; משפטי ראוה; מוסר מנהיגותי. יש לדון עם התלמידים בכל אחד מן הנושאים האלה כדי להדגים את הרלוונטיות של הפרק לענייני משטר ושלטון עד ימינו אלה. נוסף על כך, פרק זה מגלה את כישרונו ואת אומנותו של המספר בעיצוב הדמויות ובבניית העלילה והרקע לסיפור. עמדו עם התלמידים על מאפיינים אלה תוך כדי לימוד הסיפור.

פרק כ"א פסוקים 1-3

נבות סירב למכור לאחאב את כרמו אף שאחאב הציע לו הצעה הוגנת ואף מפתה. כאן נחשף בפני הקורא עניין נוסף - לכרם נבות יש ערך רגשי לבעליו כנחלת אבות. שימו לב לשאלה 3 בעמוד 00 בספר לתלמיד, בקשו מהתלמידים לענות עליה ועמדו באמצעותה על משמעות סירובו של נבות. כמו כן, ניתן לפתח עם התלמידים את המושג 'רכוש', ו'רכוש משפחתי' על פי השלבים הבאים:

- שמש אסוציאציות - מה אומר לי המושג.
- חילוף שורש - ר.כ.ש, ועמידה על הקשר בין רכישה לבין רכוש: רכוש הוא משהו שאני רוכש, לאו דווקא בכסף.
- מכאן ניתן לדון בחשיבות הרגשית שאנו מקנים לעתים לרכוש: כגון לבית, לרכב או לתכשיט מסוים. כדאי לבקש מהתלמידים להביא דוגמאות מחייהם ולנסות לעמוד על המשמעות של רכוש לחיינו. (ראו סעיפים ד'-ה' בשאלה 3 בעמוד 00 בספר לתלמיד).
- כדאי אולי להסתייג מן המושג 'רכושנות' ולהציע לתלמידים ראייה ביקורתית על 'היקשרות רגשית' לחפצים. אפשר למשל להביא דוגמאות לאנשים שחפצים יקרים להם יותר מחיי אדם ולעמוד על השלילה שבכך.
- יש לסיים את הדיון במושג 'רכוש' בחזרה למקרא, מלכים א' כ"א, 3: הכרם הוא רכושו של נבות, ויש לו ערך רגשי עבורו.

בתחום החינוך הלשוני יש לשם לב לשם העצם 'היכל' בעמוד 00 בספר לתלמיד.

פרק כ"א פסוקים 4-10:

איזבל, אשתו של אחאב, לוקחת את היזמה לידיה כדי להשיג לבעלה את הכרם. מספר עניינים חשובים יש להעלות לאחר קריאת הפסוקים:

- עיצוב דמותו של אחאב לעומת עיצוב דמותה של איזבל. אחאב מתואר כמנהיג פסיבי, ממחר להתיימש, מתנהג בילדותיות לאחר שקיבל את סירובו של נבות ונשלט על ידי אשתו, המלכה הזרה. איזבל, לעומתו, מתוארת כמלכה חזקה, יוזמת, נבונה וקרת רוח. דבר לא עומד בדרכה, היא תכנית ושולטת גם בבעלה המלך. ראו גם שאלה 1 ושאלה 4 סעיפים ד' ו-ה' בעמוד 00 בספר לתלמיד.
- תפיסת השלטון ותפישת המלוכה אצל איזבל: על פי התיאור המקראי איזבל היא בת מלך צידון, שם המלך ניצב מעל לכול ובכלל זה, מעל לחוק. בתפיסה המקראית גם המלך עצמו אינו מעל לחוק והוא כפוף לאל, לחוקי התורה ולצדק חברתי--מוסרי המחייב אותו לנהוג בצניעות ובמתנות כלפי בני עמו (ראו את שאול בשמואל א י"ג, ט"ו; דוד בפרשת דוד ובת שבע בשמואל ב י"א--י"ב; שלמה בפרשת הנשים הנוכריות במלכים א י"א). איזבל משוכנעת שלא ייתכן שהמלך אינו יכול להשיג את כל אשר חפצה נפשו, ועל כן היא משתמשת בכל אמצעי - גם במשפט ראוה מבוים וברצח - להשיג את כרם נבות. חשוב להשוות את תפיסת המלוכה המקראית עם תפיסת המלוכה שמייצגת איזבל ולהיעזר לשם כך בדוגמאות של דוד ובת שבע או של שלמה והנשים הנוכריות. אפשר לעורר דיון על גבולות כוחו של מנהיג: מה מותר ומה אסור לו? מדוע חשוב שהמנהיג יהיה כפוף לחוק, והחוק יהיה שווה כלפיו כמו גם כלפי אחרון האזרחים במדינה? מה הסכנה במנהיג שמעמיד עצמו מעל לחוק? מה הסכנה בשחיתות שלטונית ובשימוש באמצעים אסורים (משפטי ראוה למשל) להשגת מטרות של המנהיג?
- שימו דגש על החינוך הלשוני של תלמידכם באמצעו לימוד המושגים 'משפט ראוה' ו'לשון סגי נהור'. ראו עמוד 00 בספר לתלמיד.

פסוקים 11--14

ביצוע הוראותיה של איזבל כלשונו ומשפט הראווה של נבות. התלמידים יכולים להתמודד בעצמם עם פסקה זו ואין להתעכב עליה. אפשר להטיל עליהם עבודת בית יצירתית בנושא, למשל שאלה 1 בעמוד 00 בספר לתלמיד.

פסוקים 15--16

אחאב זוכה בכרם נבות. שימו לב לשאלות 1--2 המחודדות את דמותו של אחאב כמנהיג נשלט ומובל על ידי אשתו הזרה ומפנות את תשומת הלב לאופי החיים בממלכתו.

פסוקים 17--19:

אלוהים ציווה על אליהו לרדת אל אחאב. לבו של הפרק מתרכז במשפט - 'הרצחת וגם ירשת'!? במסגרת החינוך הלשוני יש לעמוד על משפט זה ועל השימוש הנרחב שנעשה בו בלשון העברית עד ימינו. ראו בעמוד 00 בספר לתלמיד.

לצד זאת, בעקבות האשמתו של אליהו יש לעורר דיון בנוגע לחובת המדינה ולחובת מנהיגיה לדאוג לרכוש של אזרחיהם ולשמירה עליו, לדאוג לצדק חברתי ולצדק מוסרי. אנו ממליצים לדון בנושאים אלה עם התלמידים לאור הדוגמאות והשאלות המנחות בעמוד 00 בספר לתלמיד שאלה 4 (כל הסעיפים!!).

פסוקים 20--29

העימות בין אחאב לבין אליהו. יש לדאוג שהתלמידים יבינו את המשמעות המילולית של העימות (ראו ההסבר בעמוד 00 בספר לתלמיד ושאלות 1--2 בעמוד זה). פרט לכך אפשר (במסגרת הזמן) להעלות לדיון את משמעות כוחה של חרטה אמיתית. אחאב התחרט על מעשיו וה' הקל בעונשו. כדאי להסביר לתלמידים שמשמעותה של חרטה היא לקיחת אחריות. אדם המתחרט ומתנצל על מעשיו גם לוקח אחריות עליהם. לקיחת אחריות היא תכונה חשובה מאוד הן בחיי היום יום ביחסים בין התלמידים לבין עצמם וביניהם לעולם המבוגרים והן בקרב מנהיגים. שוחחו על חרטה ועל לקיחת אחריות עם התלמידים. בקשו מהם להביא דוגמאות מחייהם ללקיחת אחריות או הפנו אותם לאקטואליה בנושא. ניתן להשתמש גם בדוגמאות היסטוריות (כגון, לקיחת אחריות של מנהיגים על מלחמות ועל אירועים).

סיכום הפרשה

אנו ממליצים לסכם את פרשת אחאב ואליהו באמצעות הסיכום בעמוד 00 בספר לתלמיד. כמו כן, ניתן לבחור אחת או יותר משאלות הסיכום ולתת לתלמידים להגיש את התשובה עליה כעבודה הנושאת ציון.

הצעות לקריאה נוספת:

פירושים לספר מלכים א'

מלכים א'- סדרת עולם התנ"ך

מלכים א'- סדרת דעת מקרא

על המלוכה בישראל וביהודה

אהרוני י, ארץ ישראל בתקופת המקרא- גיאוגרפיה היסטורית (מהדורה חדשה ומתוקנת).
ירושלים תשמ"ח, ראו במיוחד עמ' 247-294

מזר ע, "הערכת תקופת הממלכה המאוחדת לאור הממצא הארכיאולוגי, חידושים בחקר ירושלים
ג, ירושלים תשנ"ח, עמ' 60-68.

מזר ע, "ירושלים במאה העשירית לפסה"נ: הכוס החצי מלאה", חידושים בחקר ירושלים י,
ירושלים תשס"ה, עמ' 11-22

נאמן נ, "עיון היסטורי בספר מלכים לאור כתובות מלכים מן המאה התשיעית לפני הספירה",
קתדרה 100, תשס"א עמ' 89-108.

פינקלשטיין י, סילברמן נ"א, ראשית ישראל- ארכיאולוגיה, מקרא וזיכרון היסטורי, תל אביב
תשס"ג.

פינקלשטיין י, סילברמן נ "א, דוד ושלמה- בין מציאות היסטורית למיתוס, תל אביב תשס"ו.

רופא א, סיפורי הנביאים- הסיפורת הנבואית במקרא, סוגיה ותולדותיה. ירושלים תשמ"ג.
(בעיקר הפרקים העוסקים באליהו הנביא)

רייך ר, הטופוגרפיה והארכיאולוגיה של ירושלים בתקופת הבית הראשון, אחיטוב, . מזר ע
(עורכים), ספר ירושלים- תקופת המקרא, . ירושלים תש"ס, עמ' 93-130.

על כתיבת ספר מלכים

אחיטוב ש, "ייעודו של שלמה למלכות בהיסטוריוגרפיה המקראית", מקדש, מקרא ומסורת
תשנ"ו (1996), עמ' 1-10.

גרסיאל מ, "שתי אימהות זונות וילד אחד חי - שלוש חידות בסיפור משפט שלמה", בית מקרא
49, ג, תשס"ד, עמ' 32-53.

טלשיר צ, "למבנה ספר מלכים : סינכרוניזם נוסחתי וסינכרוניזם סיפורי (מל"א יב - מל"ב יז).
מקדש", מקרא ומסורת, תשנ"ו, עמ' 73-87.

נאמן נ, "מקורות ועריכה בנוסחאות הפתיחה והסיום של מלכי יהודה וישראל בספר מלכים", שי לשרה יפת, ירושלים תשס"ח, עמ' 97-118.

נאמן נ, "לשחזור ההיסטוריה הקדומה של עם ישראל: מקרא, ארכיאולוגיה וכתובת היסטוריה", זמנים, תשס"ו, עמ' 8 : 19-8.

נאמן נ, העבר המכונן את ההווה- עיצוב ההיסטוריוגרפיה המקראית בשלהי ימי הבית הראשון. ירושלים תש"ס.